

בית הספר הדמוקרטי ע"ש נדב מרחב במודיעין

עבודת גמר בספרות

שודדת-יבשה

קריאה מגדרית ביקורתית בספר **בילבי**

מגישה: מאיה אשר

מנחה: ד"ר שבולת זית

מורה מלווה: יעל יוסטוס-סגל

חורף תשע"ד - ינואר 2014

תוכן עניינים

- א. מבוא 1
1. חייה ויצירתה של אסטריד לינדגרן..... 4
2. ז'אנר ספרות הילדים..... 9
3. סטריאוטיפים מגדריים בספרות ילדים..... 11

ב. ניתוח דמותה של בילבי

1. מודל נשי..... 15
2. בילבי מלהטטת בין מגדרים..... 21
3. בילבי משחקת באבאמא..... 24
4. בילבי כגיבורת על..... 31

ג. השוואה בין בילבי לדמויות ספרותיות אחרות

1. טומי ואניקה..... 37
2. אמיל..... 43
3. רוניה..... 47
4. סטריאוטיפים מגדריים בספרי רוניה ואמיל..... 51

ד. סיכום

1. בילבי כיום..... 55
2. יסודותיה של בילבי..... 58
- ביבליוגרפיה..... 60

א. מבוא

בילבי, גיבורת ספר הילדים המצליח שנכתב על ידי אסטריד לינדגרן, פרצה לתודעה הציבורית בשנת 1945. מאז ועד היום בילבי היא סמל לחופש, שובבות, ועצמאות. בתרבות בה לבנות כמעט ואין לגיטימציה להשתולל, להתפרע, להשתמש בכוח פיזי, ולעשות ככל העולה על רוחן, בילבי מאפשרת הסתכלות אחרת על הדברים. הצמות הג'ינג'יות והגרביים שאינם תואמים מאפיינים את בילבי, ודמותה הפכה זה מכבר לסמל של עמידה כנגד הממסד וכנגד מוסכמות חברתיות. בילבי בולטת במיוחד על רקע דמויות של ילדות אחרות בספרות, שאינן משוחררות וחזקות כמוה.

בעבודה זו אנסה לבדוק מה מאפשר לדמותה של בילבי להיות כל כך יוצאת דופן, מה מייחד אותה מדמויות ספרותיות אחרות. לשם כך אשווה אותה לדמויות אחרות של ילדים וילדות, בין אם אופייני חתרני ובין אם מיישר קו עם הנורמה. כמו כן, אבחן האם בילבי מייצגת מודל נשי חיובי, והאם זהו מודל שניתן לשאוף אליו. בנוסף, נשאלת השאלה מה מקומה של בילבי כדמות בספר ילדים, וכיצד העובדה שהספר מיועד לילדים משפיעה על המסרים הנובעים ממנו.

מדפי הספרים המיועדים לילדים ברשתות המוכרות נקודת המוצא בה אני מתחילה את העבודה. זוהי תמונה המציגה עמדה של ספרי ילדים בחנות:

בתמונה זו ניתן לראות כי כל הספרים שבהם גיבורת הסיפור היא בת או מספר בנות, מציגים את הבנות כבעלות כוחות לא שגרתיים או על-טבעיים כלשהם. ביניהן יש נסיכות, פיות, ומכשפות. הבת היחידה שאינה בעלת כוחות על-טבעיים מוצגת כ"ג'ינג'ית", וכותרת הספר שלה מציינת ש"הבנות נגד הבנים". משמע, אם ילדה חזקה ללא קשר לכוחות על-טבעיים, היא מאיימת על הסדר הקיים ומערערת על חוזקם של הבנים. לעומת ספריהן של הגיבורות הבנות, בספרים בהם גיבורי הסיפור הם בנים אין כל הכרח שלבנים יהיו כוחות-על, או בנות לבחון את כוחם מולן. כראיה לכך ניתן להביט בספר המונח מאחורי כל "ספרי הבנות": הספר יפתח המוצלח, שמעמיד במרכזו ילד רגיל ללא כוחות על-טבעיים, וכן בספרים המציגים על כריכתם גיבורים בנים שלא ניחנו בכוחות מיוחדים ובכל זאת מסוגלים להיות גיבורי ספרים, מבלי שידרשו ליכולות על-טבעיות.

אני טוענת כי הסיבה לכך שמדפי ספרי הילדים נראים כך, היא האמונה כי ילדות בנות הן נחותות מילדים בנים, וכי הן לא יכולות להיות דמויות אמיצות, חזקות ומשחררות מבלי להיעזר בתכונות על-טבעיות או חוץ-מציאותיות. אמונה זו מובהקת כל כך עד שהיכולות המיוחדות מוצגות בבירור על כריכות הספרים ובשמות הספרים. רוב הספרים המעמידים גיבורות בנות במרכז מעניקים לילדות הצגה שקרית של חופש ותחושת מסוגלות, מפני שהמסוגלות מגיעה רק במידה וקיימות יכולות על-טבעיות. לעומתם, הספרים המציגים גיבורים בנים מעניקים לילדים דמויות אמיתיות שניתן לחקות ולשאוף להידמות להן, מבלי להצטרך להחזיק ביכולות שאינן ברות השגה.

האלטרנטיבה היחידה המוצגת לילדות במדף הספרים- מלבד שאיפות לפנטזיות נחמדות אך שלא ניתן להשיג במציאות- היא הספר ג'ינג'ית, שמבהיר בכריכתו כי הבנות החזקות באות כנגד הבנים, ולא ביחד איתם. מתוך כך, איזה מודל מוחשי וחיובי תוכל הקוראת הצעירה לאמץ לעצמה?

על רקע המצב הזה, ארצה לבחון את דמותה של בילבי. האם היא שונה מגיבורים וגיבורות ספרותיים אחרים? מה גורם לכך? האם בילבי מהווה מודל חיובי לחיקוי? בשאלות אלה אתמקד בעבודתי, בהסתמכות על תאוריות מגדריות והשוואות ספרותיות, ולבסוף אנסה להגיע למסקנה מדוע מדף ספרי הילדים נראה כך, כיצד ניתן לשנות זאת, וכיצד דמותה של בילבי יכולה לתרום לכך.

1. חייה ויצירתה של אסטריד לינדגרן

אסטריד לינדגרן נולדה בשנת 1907 בשוודיה, בשם אסטריד אנה אמיליה אריקסון. היא גדלה בחווה קטנה בת חמש מאות שנה, ליד עיירה הנקראת ווימרבי. הנוף הכפרי והציורי מילדותה השתקף אחר כך בספריה, והרבה מסיפוריה מתרחשים בנופים דומים. גם בילבי מתגוררת בעיירה ציורית ושוקקת חיים: "העיירה נראתה נאה למדי באורה של אותה שמש אביב. הרחובות הצרים, המרוצפים אבנים, היו מתפתלים פיתולים פיתולים בין שורות הבתים. בגינות הקטנטנות המקיפות כמעט כל בית, נבטו שלגיות וזהירות. (...) אותו יום אביב יפה המה מקהל קונים הממהרים הלך ושוב בפתחי החנויות, וקול פעמוניהן לא נדם"¹.

חווית הילדות של אסטריד הייתה חיובית, והיא גדלה בבית חם ואוהב עם אחיה ושתי אחיותיה. החופש והתום נשקפים בסיפוריה, וגם כשהיא מתארת מצבים קשים, ישנה תחושה של ביטחון. אסטריד קראה הרבה כילדה, ועוד בהיותה תלמידה כישרון הכתיבה שלה פרץ החוצה. היא נהגה לספוג הקנטות בשל כך, והחליטה שלא תהיה סופרת לעולם. אולם כבר בסיום לימודיה הפרה את הבטחתה, והחלה לעבוד ככתבת בעיתון מקומי. בשנת 1926 לינדגרן בת ה-19 הרתה לעורך הראשי של העיתון. עורך העיתון הציע ללינדגרן להינשא לו, אך היא סירבה. לינדגרן עברה לשטוקהולם בעודה בהריון עם בנה, והחלה לעבוד כמזכירה וכקצרנית. כשהחלה לכתוב את סיפוריה, כתבה את הטיטות שלה בקצרנות. היא ילדה את בנה בקופנהגן, והפקידה אותו בידי משפחה אומנת מפני שלה לא היו לה אמצעים לטפל בו. משכורתה הייתה מועטה, והיא חייתה בתנאים קשים. לידת ילד מחוץ לנישואים ולזוגיות נחשבה למעשה שערורייתי, ולינדגרן החליטה החלטה קשה ואמיצה, שלא הייתה מקובלת. משכורתה הדלה הספיקה בקושי לממן את שכר הדירה ואת הנסיעות לקופנהגן ובחזרה בכדי לבקר את בנה. רק בשנת 1930 היא הצליחה להביא את לארס, בנה, לביתה, ולמסור אותו לטיפולם של הוריה עד שיכלה לגדל אותו בעצמה.

שנה אחר כך לינדגרן נישאה למעסיק שלה באותו הזמן, סטור לינדגרן. בשנת 1934 נולדה לשניהם בת, קארין. בשנת 1941, כשקארין הייתה בת שבע, היא חלתה בדלקת ריאות ונחה במיטתה. היא ביקשה מאימה שתספר לה סיפור על ילדה בשם Pippi Långstrump, ("פיפי גרב-ברך"). לינדגרן המציאה סיפורים על ילדה משונה, חופשייה, חצופה, שעושה צחוק מכללי הנימוס וממוסכמות

¹ אסטריד לינדגרן. גילגי, תרגום: אביבה חיים, ירושלים: ש. זק, 1974. עמ' 143.

חברתיות בכדי לשעשע את בתה, וקארין נהנתה מהם מאוד. לינדגרן החלה לפתח את הדמות ולהמציא סיפורים חדשים לילדיה ולחבריהם, והתגובות היו נלהבות מאוד. שלוש שנים אחר כך לינדגרן העלתה את הסיפורים על הכתב והגישה אותם לבתה כמתנת יום הולדת.

לינדגרן שלחה את הסיפור להוצאה לאור גדולה בשטוקהולם, וצירפה הערה בה היא מביעה את תקוותה שהספר לא יזעזע את רשויות החינוך במידה ויחליטו להדפיס אותו. ההוצאה דחתה את הספר, אבל ללינדגרן לא היו הרבה סיבות להיות עצובה. באותה שנה היא זכתה במקום השני עם ספרה Britt-Marie lättar sitt hjärta ("הביטחון העצמי של בריט-מארי") בתחרות שהתקיימה בחסות הוצאת ספרים אחרת Rabén & Sjögren (ראבן את שגרן).

שנה לאחר מכן לינדגרן שלחה את הספר לאותה תחרות. הספר זכה במקום הראשון, ויצא לאור בהוצאה שערכה את התחרות, מלווה באיורים מעשה ידיה של המאיירת Ingrid Vang Nyman. איורים אלו התוו את דמותה של בילבי ואפיינו את מראה, כפי שהוא מוכר כיום. לימים זו הגירסה שתורגמה לעברית בתור "גילגי". הוצאת הספרים דרשה מלינדגרן לעדן את הטקסט, ולהפוך את בילבי לפחות חצופה ומרדנית בכדי שלא תשמש דוגמא רעה ותעורר ביקורת, והיא אכן עשתה זאת. שנה לאחר צאתו לאור של הספר, הוצאת הספרים הציעה ללינדגרן לשמש כעורכת ספרי הילדים שלהם, ו"ראבן את שגרן" הפכה להוצאת הבית של לינדגרן.

ניתוח ההתקבלות של בילבי מגלה כי הגורמים השמרניים בשוודיה לא קיבלו אותה, אך היא התקבלה באהדה רבה מצד הקוראים. הפופולאריות של הספר גרמה לכך שכבר בשנה הראשונה לצאתו הוא שודר כתסכית ברדיו והועלה כמחזה. בעקבות הספר נעשו סרטים וסדרות טלוויזיה שזכו להצלחה בכל העולם, ומעמדו גבר על הצנזורה השמרנית. היו גם ביקורות שליליות על הספר, ומתרגמים רבים ברחבי העולם החליטו לשנות חלקים מהטקסט כדי להפוך אותו לפחות מרדני ואנרכיסטי.

בשנת 1946 יצא הספר השני בסדרת ספרי בילבי. הספר השני נקרא Pippi Långstrump går ombord, ובתרגום לעברית- "פיפי גרב-ברך מפליגה". ספר זה לא התקבל בקרב מרבית מוסדות החינוך. בילבי העצמאית, שעושה רק מה שהיא בוחרת ורוצה לעשות, לא היתה רצויה על ידם. יחד עם זאת, הביקורת לא גרמה לספרי בילבי להיות פחות פופולאריים. בשנת 1948 יצא הספר השלישי והאחרון בסדרה, Pippi Långstrump i Söderhavet ("פיפי גרב-ברך בים הדרומי"), והקהילה הספרותית קיבלה את הטריילוגיה כולה כיצירת מופת.

ספרי בילבי תורגמו ליותר משבעים שפות. בעקבות ספרי המקור פורסמו ספרי תמונות רבים של בילבי לגיל הרך, וכן ספרים לילדים בראשית הקריאה. בשנת 1969 שודרה סדרת טלוויזיה

שהתבססה על הספרים. את בילבי גילמה השחקנית Inger Nilsson בהיותה בת עשר. מאוחר יותר הופקו ארבעה סרטי קולנוע שונים בעקבות הספרים. את התסריטים כתבה לינדגרן עצמה, מפני שלא הייתה מרוצה מסרט קודם שתיאר את עלילותיה של בילבי. לסרט, בבימויו של Per Gunvall השוודי, התווספו סצינות שלא היו כתובות בספר המקורי.

הספרים תורגמו לעברית לראשונה בשנת 1956 על ידי אביבה חיים. הספר הראשון נקרא "גילגי", כותרת ששמרה על משמעויות של "גיל" ושל "גלגול" - מילים המאפיינות את דמות הגיבורה. כאשר שודרו בארץ הסדרה והסרטים, השם שונה ל"בילבי", כדי שיתאים לתנועות השפתיים בתהליך הדיבוב. התרגום הראשון כלל בתוכו גם פרקים מספרי ההמשך של הסדרה המקורית. ארבעה ספרים נוספים מסדרת בילבי תורגמו בין השנים 1970-1979 על ידי תמר שלמון. בספרים אלה נכללו סיפורים מתוך הספר הראשון בסדרת "בילבי". בשנת 2009 יצא לאור בישראל תרגומה של דנה כספי לספר הראשון והמקורי, שאליו צורפו איורים חדשים של Lauren Child. בשנת 1973 שודרה סדרת הטלוויזיה המקורית בישראל בדיבוב עברי. כמו-כן בין השנים 1961-1967 שודרו תסכיתי רדיו ברשת קול ישראל, שתיארו את הרפתקאותיה של בילבי.

אסטריד לינדגרן כתבה ספרים רבים לילדים, שזכו לפופולאריות רבה בשוודיה ובעולם. בספריה ניתן למצוא גם תיאורים של התמודדויות מורכבות אליהם נחשפים גיבוריה, כמו מוות (האחים לב ארי) או שכרות (הדוד נילסן בספרי מדיקן). היא כתבה על נושאים שלא היה נהוג לכתוב עליהם בספרות ילדים, ועוררה בכך מחלוקות וביקורות. הבנתה את נפש הילד ואת נקודת מבטו על העולם, ללא שום התנשאות או התיילדות, מאפיינת את כל ספריה. הנימה שלה לא היתה דידיקטית ומטרתה לא היתה לחנך ילדים למשהו מסוים, אלא לכתוב להם ספרים שיאהבו לקרוא. "היא אמרה שהיא אוהבת להיות לבד בטבע ולכתוב ביער, ושהיא כתבה ספרות ילדים כי ילדים היו הקוראים הטובים ביותר" מספרת נורית זרחי, שערכה עם לינדגרן ראיון בעת ביקורה בארץ בשנת 1979.²

דמויות הילדים בספריה של לינדגרן מתמודדות עם מכשולים כמו מבוגרים מזניחים (מיו-מיו שלי), מחלה (האחים לב ארי), או חוקים ומגבלות המוטלים עליהם בניגוד לרצונם (רונה בת השודד). בכל המקרים הילדים מצליחים לגבור על הקשיים בעזרת דמיון, יצירתיות, אומץ, ודמויות המעניקות אהבה, ביטחון, ותחושת ערך עצמי. אלו תכונות החשובות ללינדגרן, והן מוצגות בספריה כחיוביות

---

²Doron Halutz. "A girl in full". *Haaretz*. March 26 (2009) [בתרגום חופשי שלי].

מאוד. היא דגלה במתן חופש, עצמאות ותמיכה, והגיבורים בסיפוריה נלחמים בעוולות ומוצאים את דרכם בעולם.

אסטריד לינדגרן התנגדה להפעלת אלימות פיזית ומילולית כלפי ילדים כדרך לחינוך. היא טענה כי ילדים שיתייחסו אליהם באופן רע יעשו מעשים רעים כשיגדלו, ואילו ילדים שיעניקו להם חום ואהבה יחזירו לעולם יחס דומה בבגרותם. פעולותיה נגד ענישה גופנית הצליחו לעורר מודעות לנושא בשוודיה ובעולם.

לינדגרן הייתה מעורבת פוליטית; היא הייתה חברה בארגון שעזר ליהודים לברוח מגרמניה הנאצית בתקופת מלחמת העולם השנייה, פעלה נגד מלחמת וייטנאם וכתבה בגנות המדיניות של מס ההכנסה השוודי, שאכן עברה שינוי בעקבות הביקורת שלה. חוק זכויות החיות שנחקק בפרלמנט השוודי בשנת 1988 מכונה "חוק לינדגרן" משום שנחקק, בין היתר, בזכות מאבקה נגד התאכזרות לבעלי חיים. בשנת 1994 היא קיבלה את פרס "Right Livelihood" על מחויבותה הרבה למניעת אלימות ועל תרומתה לשמירה על הטבע ועל זכויותיהם של בני מיעוטים (על פי נימוקי השופטים). היא זכתה בפרסים רבים על ספריה ועל עבודותיה, ביניהם מדליית נילס הולגרסן בשנת 1950 ופרס אנדרסן בשנת 1958. בשנת 1999, אזרחי שוודיה בחרו בה כאזרחית הפופולרית ביותר במאה העשרים.

אסטריד לינדגרן נפטרה בגיל 94, בשנת 2002, והותירה אחריה כמאה ספרים שכתבה, ואינספור ספרים, סרטים ומחזות שהייתה שותפה בכתיבתם ובעריכתם. לזכרה הוצב פסל זיכרון בסמוך לבית ילדותה. הפסל נקרא *Källa Astrid*, ובתרגום לעברית- "המעין של אסטריד". הפסל הוצב במקום שבו לינדגרן נהגה לשמוע סיפורי מעשיות כשהייתה ילדה קטנה. כיום, מיליוני ילדים נהנים לשמוע על קורותיהן של הדמויות שלינדגרן רקמה ועיצבה ביצירותיה.

"אין הרבה ספרי ילדים שבאמת נכתבו עבור ילדים. תסתכל על כל ספרי הילדים, שנכתבו במקור למבוגרים. אני תמיד חושבת על הילדה שבי כשאני כותבת", אמרה אסטריד בראיון שנערך עימה בשנת 1996³. "את השראתי איני שואבת מחוויות של ילדים אחרים אלא מהילדותיות שנותרה עמוק בתוכי. כל עוד אני בקשר עם הילד שבי, אוכל לכתוב ספרים. יש לי יחסים קרובים עם נכדיי, עם ילדים בשכונתי, אבל הספרים שאני כותבת הם עלי ובשבילי. בעצם, אני כותבת את הספרים שהייתי רוצה

---

³ Efraimstochter. 1996. "Gegen die Welt der Erwachsenen". Astrid Surmatz. [בתרגום חופשי שלי].

לקרוא כשהייתי ילדה"⁴. ואולי זהו סוד קסמם של ספרי אסטריד - הם כתובים לנפשות הילדים, מאת
נפש של ילדה.

---

⁴יהודה אטלס. ילדים גדולים: סופרים אהובים לילדים – חייהם ויצירתם (כרך 3: בעיקר אירופאים). תל אביב:
ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2003. עמ' 166.

2. ספרות ילדים

ספרות ילדים היא ספרות המכוונת לקבוצת נמענים מסוימת ומוגדרת - הילדים. ספרות זו נכתבת על ידי קבוצה אחרת - המבוגרים - ואין להוציא אותם מן המשוואה. הסופר המבוגר יוצק את עצמו לתהליך הכתיבה, וכך גם חוויית המבוגר מתבטאת ביצירה. המבוגרים אינם רק כותבי הספרות לילדים, אלא גם חלק מנמעניה. ספרי הילדים נשפטים ונבחנים על ידי המבוגרים, ואלה מנסים לכוון את הספרים לקהל הילדים. בנוסף, תיווך המבוגרים נעשה באמצעות בחירת הספרים והקראתם. זהו שביט מצביעה על כך שקהל היעד הכפול, קבוצת הילדים וקבוצת המבוגרים, מוביל לכך שספרות הילדים נכתבת במסגרת כפולה של אילוצים⁵. לפיכך, ספרות הילדים נכתבת לשני קהלי-יעד - קבוצת המבוגרים, המשמשת כשופטת וכמתווכת של הספרים, וקבוצת הילדים המתפקדים כקוראים שאליהם היצירה ממוענת באופן רשמי.

חקר של ספרות ילדים יכול להתמקד בתרומת הספרות להתפתחות הילדים ובהשפעתה על חינוכם. עצם ההבחנה בין "ספרות" לבין "ספרות ילדים", מציבה את ספרות הילדים כקטגוריה נפרדת מבחינת מתודולוגיית המחקר. עם זאת, ניתן לחקור את ספרות הילדים בתור חלק מהספרות בכלל, ולנתח ככול מושא מחקר ספרותי אחר. גישה זו, של הסתכלות בספרות לילדים לא רק ככלי חינוכי, רואה בספרות הילדים סוגה שאינה נחותה מהספרות הכללית. בספרי ילדים, כמו גם בספרות באשר היא, משתקפת המציאות בה היא נכתבת ומתעצבת באמצעותה.

יעקבה סצ'רדוטי⁶ מתארת מנעד של חמש דרגות שונות, המייצגות באיזו מידה נלקחת בחשבון כל אחת מקבוצות הנמענים של ספרות הילדים. סקאלה זו נעה מהתמקדות בילד, כאשר המבוגר מתפקד כמתווך וכמבקר היצירה, ועד לפניה מובהקת למבוגר, תוך השארת הנמען הילד בשוליים. סצ'רדוטי טוענת כי יש יצירות ספרותיות לילדים שאינן לוקחות בחשבון את המבוגר, ומתאימות את תכניהן לקוראים הילדים. לעומתן, בספרי ילדים אחרים יש מסרים שיועדו רק למבוגרים וכוללים "שכבת משמעות" שהילדים אינם בשלים להבינה. שכבה כזו יכולה לעשות שימוש במידע שהילד טרם נחשף אליו, או להשתמש באלמנטים לשוניים ובמשחקי שפה שהילד לא מבין עדיין. בחרתי להתמקד במה שסצ'רדוטי מכנה "המרחב המשני". זהו מרחב שמגדיר את עצמו בהתאם לנקודת

⁵ זהר שביט. מעשה ילדות, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1996. עמ' 8.

⁶ יעקבה סצ'רדוטי. ביחד וכל אחד לחוד, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2000.

מבטו של הילד, אך בה בעת רואה גם במבוגר "מתחנך פוטנציאלי" ושואף להעביר גם לו מסרים ותכנים. מרחב זה רואה בשני הנמענים מתחנכים מקבילים, ולא פונה לקהל יעד אחד על חשבון רעהו. כל אופציה אחרת, הרואה לנגד עיניה רק קבוצת נמענים אחת, מגמדת, למעשה, את פוטנציאל האמירה של היצירה ואת חותמה.

בעבודה זו אתבונן בספרים כבעלי פוטנציאל להעברת מסרים לשתי קבוצות הנמענים. אני רואה בהם טקסטים רלוונטיים כמושאי מחקר, שיכולים להצביע על תופעות ספרותיות-חברתיות רחבות ואף להשפיע עליהן. ספרי ילדים אינם מגיעים רק לידי הילדים; המבוגרים נחשפים לספרים ושותפים לתהליך קריאתם. לפיכך המסרים של ספרי ילדים מעוצבים גם בהתאם לילדים וגם בהתאם למבוגרים, וכל ספר מעניק מידת חשיבות שונה לכל אחת מקבוצות קוראיו. הנחת היסוד שלי בבחינת הספרים המופיעים בעבודה, היא שהמסרים מופנים לילדים כמו גם למבוגרים, ומשפיעים על שתי קהילות הקוראים הללו בעת ובעונה אחת.

3. סטריאוטיפים מגדריים בספרות ילדים

דמויות הבנים והבנות בספרות הילדים מתאפיינים, לעתים קרובות, בתכונות סטריאוטיפיות המוצמדות להן ומציגות את הנקבה כנחותה מהזכר בנוגע ליכולותיה, למעמדה ולעיסוקיה ועוד.⁷ צופיה מלר ערכה מחקר בו קבוצת מורים נתבקשה לבחון ספרי לימוד וקריאה, על פי השאלה: "כלום קיימת מובחנות במסרים הגלויים או הסמויים בין גברים/בנים לבין נשים/בנות בחומר הקריאה והלימוד לו נחשפים התלמידים, ומהם ביטוייה העיקריים של אותה מובחנות, אם תימצא, איכותית וכמותית?". לצורך זה, עוצבה מערכת פרמטרים שנועדה לבחון סטריאוטיפים מגדריים. חלק מהפרמטרים שימשו מחקרים קודמים בעבר וחלקם פותחו למחקר זה. מהספרים שנבחנו במהלך המחקר, נמצא כי הם "רוויים סטריאוטיפים מינניים חד משמעיים, המתארים את האישה כנחותה מן הגבר בתכונותיה, בכישוריה, ובתפקידים שהחברה מועידה לה"⁸.

מסקנות דומות עולות ממחקרים רבים אחרים, ומוכיחות כי ספרות הילדים רוויה בסטריאוטיפים מגדריים המקטינים את הדמויות הנשיות. "יצירות ספרות אלה מעמידות מודל בלתי שוויוני של תפקידי המינים, שעיקרם דומיננטיות גברית וערכים שוביניסטיים, בעוד האישה מוגבלת למערכת עיסוקים מסורתית וסטריאוטיפית, אין לה זכות בחירה ואל לה להיות אסרטיבית או יצירתית"⁹. הפרמטרים אשר שימשו את מחקרה של מלר, ומחקרים נוספים¹⁰, מאפשרים לבחון את התפיסות המגדריות בספרות הילדים. מתוך שמונת ההיבטים המוצעים במחקרים, אשתמש בארבעה הרלוונטיים לסוגה בה אני עוסקת, ודרכם אבחן עיצוב דמויות של נשים וגברים, בנות ובנים: מידת שכיחות הופעתן של דמויות בנות שני המינים, התכונות המאפיינות את שני המינים, העיסוקים או המקצועות של בני שני המינים, ומלאכות הבית של כל אחד מבין שני המינים.

סקירת ההיבטים הללו במחקרה של מלר ושל שחר, מעלה כי מספרן של דמויות הבנים והגברים עולה על מספרן של דמויות הבנות והנשים. כמו כן נמצא כי תכונות אופייניות לבנות הן תכונות האופייניות לאנשים חלשים, כמו למשל: בכינית, ותרנית, טיפשה, הססנית, חנפנית, מסורבלת,

⁷ צופיה מלר. "השתקפות סטריאוטיפים מינניים (Sexists) בספרי לימוד בחינוך הממלכתי בישראל". מצא מין את שווינו. נאווה סגן. ירושלים: משרד החינוך, 1995. עמ' 144.

⁸ מלר, השתקפות סטריאוטיפים מינניים, עמ' 145, עמ' 159.

⁹ בלהה דבורי. "ספרות ילדים פמיניסטית- ניצנים ראשוניים". מצא מין את שווינו. נאווה סגן. ירושלים: משרד החינוך, 1995. (מתוך כתבה שפורסמה ב"דבר", 8.6.1994).

¹⁰ רינה שחר. "חנה'לה אופה קטנה, דני גיבור ונבון: הבניית המגדר בשירי ילדים המושרים בפי ילדים בגיל הרך משנות העשרים ועד 2004". החינוך וסביבו; שנתון סמינר הקיבוצים: כרך 27. 2005: עמ' 229-242.

פחדנית, פסיבית, צייתנית, רגשנית ותלותית. לעומת זאת תכונות אופייניות לבנים היו תכונות האופייניות לשליטים, כגון: אמיץ, דבק במטרה, חרוץ, חכם, חזק, כריזמטי, מצליח, נדיב, אכזר, בעל כושר התמודדות, גס רוח, מעשי, מקצוען, נערץ, פותר בעיות, שתלטן, תומך, תוקפן ותחרותי. העיסוקים או המקצועות שנמצאו כאופייניים לדמויות נשיות בספרות הילדים שנסקרה היו עיסוקים טיפוליים, כמו אחות ואומנת, מקצועות בתחום החינוכי - גננת ומורה, וכן בתחום השירותי - חדרנית, עוזרת בית, כובסת, ועקרת בית. מקצועות האופייניים לגברים היו, בין היתר: אופה, אמן, בנאי, בעל עסק, חייל, חקלאי, ימאי, מהנדס, מורה, מנהל, מנהיג, נהג, עיסוקי דת, רופא, רועה ושומר. בתוך הבית הנשים עוסקות בדברים דומים לאלה המתארים את מקצועותיהן: כביסות, ניקיונות, טיפול בילדים, שטיפת כלים, הכנת אוכל, תפירה וסריגה. הגברים עוסקים במלאכות הנחשבות ל"גבריות", כגון: תיקונים, חטיבת עצים להסקה וריקון פח האשפה.

כמעט ולא נמצאו דמויות שאינן נענות לסטריאוטיפים שלעיל, וישנם ספרים מעטים בלבד, המציגים מודלים ששוברים את התבנית הרווחת. במאמרה של דבורי, מוצגים ספרים הבנויים על פי דגם פמיניסטי ובהם "הנסיכה יכולה להיות אמיצה או פסיבית, יפה במיוחד או לא, (...) הנסיך, כמו הנסיכה, יכול להיות אמיץ אך גם פסיבי, יפה תואר או לא, אין כל סטריאוטיפיות בדמויות, לא הזכרית ולא הנקבית"¹¹. מירי ברוך טוענת במחקרה כי לסיפורים יש השפעה עצומה על הילדים בתהליך התבגרותם, ולכן דווקא בספרות הילדים חשוב להציג את הדמויות בצורה שוויונית. גם ציפי שמעיה תומכת בטענה זו, וטוענת כי הספרים שהילדים נחשפים אליהם יוצרים אצלם התניה תרבותית וחברתית¹². יש חשיבות רבה להצגת מודלים נשיים וגבריים שאינם נכנעים לסטריאוטיפים ותכתיבים חברתיים בפני הילדים, כי על ידי הזדהות עם הדמויות הם לומדים על תפקידי המינים בחברה ומסגלים דפוסי התנהגות שיעצבו את התנהגותם¹³. הילדים הקוראים את הספרים מפנימים את המודלים ומושפעים מהם, וכשאלה הם סטריאוטיפיים ובלתי שוויוניים - אלה הדפוסים שיאמצו. ספרים הרוויים סטריאוטיפים מגדריים משמשים כלי רב עוצמה המונע את סיכויי השוויון בין המינים גם בראיה עתידית, ומשדר לדור הצעיר מסרים שמנציחים את האפליה בין המינים¹⁴.

¹¹ מירי ברוך. **אל תנשקי את הצפרדע**. תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998. עמ' 194.

¹² ציפי שמעיה. "ביקורת פמיניסטית על תפקידי המינים במעשיות המסורתיות". **אל תנשקי את הצפרדע**. ברוך, מירי. תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998. עמ' 87.

¹³ דבורי, ספרות ילדים פמיניסטית, עמ' 194.

¹⁴ מלר, השתקפות סטריאוטיפים מינניים, עמ' 159.

נודעת חשיבות רבה למודלים מגדריים שוויוניים, ואכן יש ספרים הפורצים את גבולות ההבניה המגדרית הסטריאוטיפית, אך אלה אינם שכיחים. מעשיות שהציגו נשים אקטיביות, נבונות, הרפתקניות ואגרסיביות - הודחקו וכמעט שלא קיבלו ביטוי¹⁵. בסיפורים ובמעשיות המסורתיות כמעט ולא נראו מודלים נשיים חזקים וחיוביים, והנשים האיתנות והחכמות מוצגות באור שלילי, שכן תכונות אלה מתקבלות רק כשהן משויכות לגברים. מירי ברוך מזהה שני מודלים במעשיות לילדים, המציגות נשים דומיננטיות באופן שלילי (נשים מבוגרות ורעות- מכשפה, מלכה, אמא חורגת) או כך שלא ניתן להזדהות איתן כמודל לחיקוי (פיות, שאינן אנושיות ולכן לא ניתן לקחת מהן דוגמא). ברוך טוענת כי המעשייה המסורתית כורכת נשים עצמתיות, אינטליגנטיות ובעלות כוח רצון עם רוע לב, רשעות, כיעור חיצוני, ולרוב גם גורל טרגי, ולכן אינן מהוות מודלים אטרקטיביים לחיקוי¹⁶.

לאור זאת, הכרחי לעצב בספרות הילדים דמויות הפורצות את הסטריאוטיפים המגדריים, ולהציג באור חיובי. במצב הקיים אין די מזה. יש לכתוב סיפורים שיציגו מודלים חדשים להשראה ולחיקוי, הן של נשים (גם חזקות ואסרטיביות) והן של גברים (גם חלשים וכנועים). עיצוב "אל-מיני" שיאפשר עושר אישיותי לכל אחד מהמגדרים, וקשת רחבה ולא דיכוטומית של תכונות ושל יכולות¹⁷.

חשוב לבחון מהו עיצוב מגדרי אפקטיבי. את השינוי יש לחולל באופן שישירת את מטרת תפיסת השיוויון המגדרי, ולא באופן שטחי או חלקי. לדוגמא, כדי לעצב את הדמויות באופן אמין ומעורר הזדהות יש להיזהר מהצגתן בצורה מלאכותית, שלא תצליח לחתור באמת תחת התפיסה הסטריאוטיפית השלטת.

במחקרה של צופיה מלר נמצא כי המגמה האנטי-סטריאוטיפית לא יצאה מגבולות המקובל, ורק כללה הוספת תכונות המוגדרות כ"גבריות" לדמויות הנשיות, ותכונות המוגדרות כ"נשיות" לגברים. עדיין תכונות "גבריות" שהמחברים ייחסו לנשים נתפסות כרצויות, והתכונות ה"נשיות" המיוחסות לגברים הן שליליות, אפילו בעיני המחברים ה"אנטי-סטריאוטיפים". כך, למשל, נשים בעלות תכונות "גבריות" הוצגו כבעלות ביטחון עצמי, חוש טכני, תושייה ודייקנות, בעוד גברים בעלי תכונות "נשיות" הוצגו כפחדנים, פסיביים ולא שאפתנים¹⁸.

¹⁵ שמעיה, ביקורת פמיניסטית על תפקידי המינים, עמ' 90.

¹⁶ ברוך, אל תנשקי את הצפרדע, עמ' 93.

¹⁷ ברוך, אל תנשקי את הצפרדע, עמ' 98.

¹⁸ מלר, השתקפות סטריאוטיפים מינניים, עמ' 150.

נקודה נוספת שיש להקפיד להימנע ממנה היא עיצוב דמויות החורגות מהמאפיינים הסטריאוטיפיים, אך משלמות מחיר של נלעגות והידחקות-לשוליים בשל אי ההתאמה שלהן לנורמות המגדריות. כאלה הן הדמויות הנשיות ההיסטוריות, החזקות והפעילות, המוצגות בספרים שנסקרו במחקרה של מלר: "דמויות היסטוריות של נשים (והן בודדות מתוארות כסוטות מן הנורמות החברתיות המקובלות בתקופתן, ולכן הן אף נלעגות בעיני המחברים"¹⁹.

מירי ברוך משרטטת את התמונה הרצויה, נטולת הכבלים המגדריים: "לכל אחד אופי משלו ללא התייחסות סקסיסטית. כל יצור צריך לחיות על פי נטיותיו ואופיו, ובאופן כזה יהיו כולם מאושרים יותר, ואלימים פחות. (...). לא דמויות סטריאוטיפיות המהופכות לאלה שבמעשייה המסורתית אלא פלורליזם אמיתי, מגוון אפשרויות לשני המינים באופן שוויוני אמיתי"²⁰.

---

¹⁹ מלר, השתקפות סטריאוטיפים מינניים, עמ' 152-153.
²⁰ ברוך, אל תנשקי את הצפרדע, עמ' 105.

ב. ניתוח דמותה של בילבי

1. מודל נשי

"ילדים ובני נוער קוראים, כידוע, מתוך הזדהות או חפץ-הזדהות עם גיבורי הספר, וכל גיל וגיל בורר לעצמו אידיאל בספרות" כותבת לאה גולדברג במאמרה "הגיבור החיובי". באותו מאמר היא מתארת את הגיבורים החינוכיים מתוך השירים והספרים שקראה בילדותה²¹. היו אלה גיבורים שאהבו ללמוד, היו חרוצים, התעוררו מוקדם בבוקר ושקדו על מטלותיהם. גולדברג מספרת שהיא לא חיבבה את גיבורי הסיפורים האלה, וכי הם לא היו מושאי הערצתה, אך היה לה ברור שהם 'הילדים הטובים', הגיבורים החיוביים, שבעיני סביבתה אמורים לשמש לה דוגמה ומופת. הגיבורה שהיוותה לה מודל, ואשר לה רצתה להידמות, הייתה גיבורת ספר שיועד לילדות בנות תשע עד אחת עשרה, אשר למדה בבית ספר לבנות-אצילים. נערה זו הייתה גם היא דוגמה לנערה טובה שהייתה "כליל המעלות", אך גולדברג העריצה אותה בשל תכונות אחרות: "לבי נמשך אחרי סבלותיה ויפי פניה, והיותה רפה וחלשה ושבירה כמעט עד חולניות". נערה זו, שיועדה לשמש דוגמה לילדות הקוראות את הסיפור, הייתה יפהפייה וחלשה, נחבאת אל הכלים וכזו הממלאה את חובותיה. הילדות שקראו ספרים שגיבורותיהן מתנהגות בדומה לכך, למדו שכך הן צריכות לנהוג: "עד היום זוכרת אני כיצד החילותי בהיותי בת שמונה לחקות את דרך דיבורה של נערה מאחד הספרים האלה, ובו כתוב "שהיא דיברה תמיד חרש-חרש, כחולה במקצת". המודל הנשי הנשאף, אליו מנסים לחנך בספר, מגדיר את המעלות הנחוצות, לכאורה, לילדה. כשהגיבורה החלשה וחסרת הכוחות מוצגת בצורה חיובית, הילדות הקוראות עליה ינסו להתנהל בדמותה.

לאה גולדברג מתארת שהיא שאפה להידמות לגיבורה בעיקר "בדבר שמעולם לא השגתי: בזה שהיא הייתה מתעלפת בכל מקרה קשה שבחיים. ההתעלפות נראתה לי כתכונה נאצלה ביותר" (עמ' 102). בת המעמד הגבוה העדינה והחולנית, התלמידה הטובה והחלשה, הופכת את התכונות המקטינות, את חוסר הרצון להתבלט ולעמוד על שתי רגליה בחוזקה, תרתי משמע, לתכונות מבוקשות שמהוות אידיאל שיש לשאוף אליו. הילדות הקוראות על גיבורות כאלה עלולות להתאכזב מכך שהן לא תואמות את המודל הנחשק ולנסות להקטין את נוכחותן כמה שיותר. "ראיתי עצמי ככלי גס, על שלא התעלפתי אפילו פעם אחת, כשהייתה לי לכך סיבה נכבדה לא פחות מאלו שהפילו

²¹ לאה גולדברג. בין סופר ילדים לקוראיו, בני ברק: ספרית פועלים, 1976. עמ' 101.

ארצה את גיבורת הסיפור, שכן עלי ולא עליה עברו ימי פגע של מלחמת עולם ראשונה, מהפיכות והפיכות ומלחמת אזרחים". במקום להעריך את עצמה על התמודדותה עם ימי המלחמה הקשים, לאה הילדה כועסת על עצמה על כך שהיא אינה נשברת ומתמוטטת: "בחלומות לילי הייתי רואה את עצמי כמוה, ענוגה ושבורה (...), והעיקר- מתעלפת בכל שעת כושר".

בספר האסופית מתוארות קורותיה של היתומה המאומצת אן שרלי. אן מספרת למרילה, אמה המאמצת, על ספר שקראה: "לגיבורה היו חמישה אהובים (...). היא הייתה יפה מאוד, ידעה תלאות וסבל והתעלפה בקלות רבה. הייתי רוצה להיות מסוגלת להתעלף, את לא, מרילה? זה כל כך רומנטי. אבל אני כל כך בריאה למרות רזוני²². אן שרלי מציגה מודל נשי שונה מהרגיל; היא חכמה מאוד, אמיצה, עצמאית, יצירתית ובעלת נוכחות. בצד זאת היא גם מעריצה את הדמות הנשית החלשה והשברירית ולא אוהבת את העובדה שהיא בריאה. לנגד עיני הילדה שתקרא את "האסופית", עומד, אמנם, מודל חיובי וסוחף יותר ממודל "העלמה המתעלפת", אך המודל הזה אינו מכיר בערך עצמו. אן שרלי לא מרוצה מעצמה ושואפת להיות שונה, טובה יותר ולהידמות לאחרות. אן לא משמשת כאידיאל מפני שאפילו היא רוצה להגיע לאידיאל אחר, להיות ילדה טובה יותר, יפה יותר, עדינה יותר. באחד הפרקים בספר, ששמו "זו גנדרנות וזה שכרה", אן קונה צבע לשיער מאחד הסוחרים, כדי לצבוע את שיערה לשחור. לאחר מעשה מתברר, למורת רוחה, כי זה צבע ירוק. "ידעתי שזה [קניית צבע לשיער] קצת נורא, הודתה אן, "אבל חשבתי שכדאי להיות קצת נוראה ולהיפטר משערי האדום" (האסופית, עמ' 193). אן מתעבת את שיערה האדום ולאורך הספר היא סובלת מהצקות רבות לגביו, מנסה להיפטר ממנו ומקווה כי ישתנה. "חשבתי ששום דבר לא יכול להיות גרוע משיער אדום. אבל עכשיו אני יודעת ששיער ירוק גרוע עשרות מונים". לאחר ששיערה הופך לירוק, מרילה גוזרת אותו. אן נשברת ומספרת שהנערות בספרים מאבדות את שערן במחלה או מוכרות אותו למען מטרה נעלה, ולא היה לה אכפת לאבד את שיערה בדרך זו, אך היא מאוד עצובה מכך ששיערה נגזז, ואומרת "לעולם, לעולם לא אביט על עצמי עד ששיערי יצמח שוב". או אז היא מתחרטת: "כן, כן אביט. כך אתייסר בייסורי חרטה על היותי רעה. בכל פעם שאכנס אל החדר אביט על עצמי ואראה כמה אני מכוערת" (האסופית, עמ' 195).

²² ל.מ. מונטגומרי. האסופית, תרגום: טלי נתיב עירוני, ירושלים: כתר, 1989. עמ' 89.

כמובן ששיערה של אן גדל, ובמשך השנים הוא אף הופך ל"ערמוני". כשאן מגיעה מבית היתומים, היא ילדה חסרת נימוסים ופטפטנית, הגורמת למהומות ומעוררת ביקורת מצד הסביבה, אך ככל שאן גדלה, היא פועלת יותר ויותר על פי המוסכמות החברתיות. למרות שעדיין נותרים בה דמיון יוצא דופן ושפע של טוב לב, היא הופכת להיות אשת רופא, בעלת משפחה מרובת ילדים, ובכך נשארת במסגרת המוסכמות החברתיות. שיערה המשתנה מאדום בוהק ל"ערמוני" הוא סינקדוכה הממחישה את התהליך שעוברת אן עצמה.

אן לא נטמעת בחברה ומאבדת את התנהגותה השונה ואת אמירתה האישית שלא במודע ומתוך התבגרות טבעית, אלא משנה את עצמה באופן מודע ואקטיבי מפני היא לא אוהבת את האופן בו היא פועלת מול האחרים, ולא רוצה "לשגות" כל כך הרבה. לאחר צביעת שיערה בירוק, היא מתוסכלת מכך שהיא לא מצליחה לשנות את אופייה הנוטה למעשים שכאלו- "לעולם לא אפטר מזה. אנשים כבר שכחו את השגיאות האחרות שלי- את העוגה המקולקלת והשקייט דיאנה לשכרה וההתפרצות על מרת לינד" (האסופית, עמ' 194).

ניתן לזהות כאן שני מודלים נשיים. האחד, המודל האידיאלי, של נערה המרצה את סביבתה ומתנהגת כמצופה; יפהפייה, חלשה ושברירית. המודל השני הוא של נערה שבפועל אינה מתאימה למוסכמות החברתיות, והיא חזקה ועומדת על שלה, אך שואפת להידמות למודל האידיאלי, השונה ממנה באופן מהותי. לאופציה זו משתייכת אן שרלי.

לצד המודלים הנשיים המתארים ילדות ונערות חלשות ושבריריות, או כאלו החולמות להיות חלשות ושבריריות, ישנן כמה גיבורות ספרותיות המעניקות לקוראת מודל הזדהות אלטרנטיבי. הבולטת בהן היא בילבי, ילדה חזקה בכל המובנים: במובן הנפשי היא שומרת על מקומה, איתנה בדעתה, ולא מוכנה לשנות את עצמה בהתאם לרצונות הסביבה; בפן הפיזי היא מסוגלת להגן על עצמה ועל אנשים אחרים, להביס כל אחד, אפילו את האיש החזק ביותר בעולם, ואיננה חולה אף פעם. בשונה מהמודל אותו מייצגת אן שרלי, בילבי איננה רק שונה וחזקה, היא גם אוהבת את עצמה ככה. כשהיא חולפת על פני חנות תמרוקים, למשל, היא מבחינה בשלט גדול בחלון הראווה, ובו כתוב: "את סובלת מנמשים?" (גילגי, עמ' 145). "לשאלה נימוסית יאה תשובה נימוסית", אומרת בילבי, ונכנסת לחנות. ברגע שהיא נכנסת היא אומרת "לא!" בקול פסקני, ומסבירה למוכרת שהיא אינה סובלת מנמשים. המוכרת מתפלאה, ואומרת לה שכל פניה מלאות נמשים, ובילבי עונה לה: "בוודאי! אבל איני סובלת

מהם. אני נהנית מהם. שלום ובוקר טוב!", ואז יוצאת מן החנות (גילגי, עמ' 146). גם בילבי וגם אן שרלי הן גיבורות נשיות שחורגות מהמוסכמות, אך ההבדל המשמעותי ביניהן הוא בכך שבילבי מעניקה לגיטימציה לדמות נשית עצמאית, אסרטיבית וחזקה; היא אוהבת את עצמה כמו שהיא ומתנגדת לניסיון של החברה להתאים אותה לקונבנציות החברתיות. אן תחפש אחר האמצעי שיהפוך אותה לנערה האידיאלית, לתפיסתה, ואילו בילבי תמחה נגד כל ניסיון לשנות אותה.

אמצעים שונים מסייעים בידי בילבי להנכיח את עצמה בהצלחה, במלוא עצמתה וחינה, עד כדי עיצובה כדמות על-טבעית, במידת-מה. ביניהם מאפיינים אישיים, כמו כוחה הפיזי וחסיונותה, וכן תנאי חייה יוצאי הדופן כמו עושרה הרב והעצמאות שלה בגיל כה צעיר. תנאים אלה מאפשרים לבילבי לחיות כפי שהיא מוצאת לנכון.

אן שרלי אינה יכולה שלא להיות ילדה טובה ושקטה, מפני שאז לא יקבלו אותה בביתה, בבית ספרה ובחוג חבריה, והיא תיוותר חסרת כל. היא לכודה ברצון להיות כזו. בילבי, לעומתה, היא ילדה חופשית. אם להמשיך את הסינקדוכה שהזכרתי קודם לכן, לבילבי יש את החירות להיוולד ג'ינג'ית ולהישאר ג'ינג'ית.

התכונות העל טבעיות של בילבי הן נכס שאין לאף ילד או ילדה אחרים במציאות. חוזקה ואי תלותה מאפשרים לבילבי להוות מודל, דמות הזדהות, לילדות בעולם האמיתי. כמו שמתארת מרית בן-ישראל: "שנאתי להיות קטנה. שנאתי את הידיעה שכל מי שגדול יותר וחזק יכול להתעלל בי (...), או גרוע מזה – להחליט עלי. כל כך רציתי להיות אדונית לעצמי. אבל לא היה מה לעשות בנידון. רק להשעות את עצמי, לרדת למחתרת. ולתוך המחנק הזה פרצה לה גילגי. "גילגי" לא היה רק ספר בשבילי. הוא היה מקום מקלט, מחתרת צוהלת עד שאהיה גדולה"²³.

השגיאות שאן שרלי מתארת שעשתה - עוגה מקולקלת, השקיית דיאנה לשכרה - נעשו בתום לב וללא כוונה רעה. הדבר היחיד שנעשה בכוונה תחילה, הוא ההתפרצות על מרת לינד. מקרה זה התרחש כאשר מרת לינד פגשה את אן לראשונה, ותגובתה הייתה: "היא כל כך כחושה ופשוטה, מרילה. בואי הנה, ילדה, והרשי לי להביט בך. בהן צדק, האם ראה מישהו מעודו נמשים שכאלה? ושיער אדום כגזר! בואי הנה, ילדה, אמרתי" (האסופית, עמ' 64). אן קרבה אליה כשהיא רועדת

²³ מרית בן ישראל. "גילגי- היתומה המאושרת". הפנקס. יותם שווימר, תמר הוכשטר. 17.10.2010

מזעם, ואמרה לה "איך את מעיזה לקרוא לי כחושה ומכוערת? איך את מעיזה לומר שאני מנומשת ואדומת שיער? את אישה גסת רוח, לא מנומסת ונטולת כל רגש!". אן עומדת איתנה, ומגינה על המראה שלה. היא אמנם מתייחסת לתכונותיה הפיזיות באופן ביקורתי ובחוסר שביעות רצון, אך לא מרשה לאדם אחר להעליב ולהשפיל אותה בשל כך. מרילה, אמה המאמצת, לא מסכימה שאן תדבר כך למרת לינד, ומכריחה אותה להתנצל בפניה. אן מנסה לתאר בפני מרילה את העוול שהיא חשה שנעשה לה, ועד כמה היא לא מסוגלת לסלוח למרת לינד, אך מרילה עומדת על דרישתה. אן מוכרחה להתנצל אם ברצונה להישאר ולגור אצל מרילה, והיא אכן מתנצלת לבסוף וכפי שאפשר לראות - גם מקבלת את העובדה שמעשה ההתפרצות היה שגוי. אט אט, עם התאקלמותה בכפר, אן לומדת כיצד מהי התנהגות ראויה בעיני הסביבה, מטמיעה את הציפיות הללו ומתאימה את עצמה אליהן. האפשרות לעמוד על שלה חסומה בפניה, והאופציה להיות גאה בנמשיה, כמו בילבי, לא קיימת. תכונות על-טבעיות הן גורם העוזר לדמויות נשיות בספרות להיות חזקות. כך, למשל, במקרה של מטיילדה מאת רואלד דאל²⁴, או טינקר-בל מהספר פיטר פן²⁵. דוגמא שבחרתי להרחיב בה היא דמותה של תנינה, גיבורה של סדרת סיפורים שכתבה נורית זרחי. תנינה היא מכשפה, שגרה בבית עם החתול שלה קורקבן, ואשר מתאמנת עליו בקסמיה. תנינה היא דמות יצירתית, דעתנית ונחרצת. כשהיא וקורקבן הולכים למסעדה, למשל, היא מתלוננת על כך שהיא לא יכולה לדעת מה הטעם של המנות הכתובות בתפריט, ומובילה את כל יושבי המסעדה לתהלכות טעימות שבעקבותיה יידעו הכל מה להזמין, לעיני מנהל המסעדה ההמום. "בשביל מה אנחנו צריכים את המאכיל הכללי הזה בכלל? (...) אז תזוז אנחנו נסתדר לבדנו. כל אחד ייקח את המזלג שלו, אנחנו נלך ונטעם כל מה שיש לכולם בצלחות ואחר כך החליט", אומרת תנינה, וכולם מסכימים "נכון!", נעמדים בשורה ועושים "תהלוכה מצלחת לצלחת"²⁶. תנינה מוחה על הסדר הקיים, גורמת לאנשים סביבה לחשוב וסוחפת את הקהל ביחד איתה. לתנינה, כאמור, יש כוחות-על. היא מכשפה ומסוגלת לחולל קסמים. עובדת היותה על-טבעית, דמות שאינה יכולה להתקיים במציאות, תורמת לכך שהיא תוכל להיות מנהיגה. אסטריד לינדגרן כתבה על דמויות בעלות יכולות על-טבעיות. כזה הוא, למשל, "קרלסון המעופף", אישון קטן שמסוגל לעוף ומתחבר עם ילד בשם לילברור. קרלסון משמש לו חבר, והוא מעודד את

²⁴ רואלד דאל. מטיילדה, תרגום: יעל ענבר, תל אביב: זמורה ביתן, 2000.

²⁵ גיימס מתיו בארי. פיטר פן- הספר המוער, תרגום: גילי בר-הלל סמו, רמות השבים: אריה ניר, 2011.

²⁶ נורית זרחי. מי מכיר את תנינה?, ירושלים: כתר, 2009. עמ' 66.

לילברור, משתעשע עימו ותומך בו כשהוא נתקל בקשיים. לאחר שלילברור נפגע מחבריו, הוא אומר לאמו "קרלסון חושב שקריסטר וגוניה הם אמצאות. אמצאות אויליות ביותר, אומר הוא. וזו גם דעתי שלי"²⁷. בילבי וקרלסון משמשים מקור עידוד לילדים, סוחפים אותם להרפתקאות מעניינות ומאפשרים להם לברוח מעולם המבוגרים, על חוקיו הנוקשים. בעוד בילבי מייצגת אידיאל חדש של ילדה אמיתית, מודל ייחודי וחיובי, קרלסון הוא רק גיבור-על חביב, כמו חבר דמיוני שעוזר לילד בחייו. בילבי אינה גיבורת-על רגילה; אין לה תכונות המוגדרות כעל-טבעיות, כמו כישוף או תעופה, והיא אינה מכוונת-מטרה כמו הצלת העולם או הענקת עזרה לאחרים. היא חיה את חייה כילדה עצמאית וזקופת-קומה, ומגלמת מודל נשי מוצלח, מלא עוצמה וממשי. ניתן לקוות שבעתיד יוכלו לקום דמויות נשיות נוספות, אשר יהוו אלטרנטיבה למודל הנשי החלש וחסר האונים, אף מבלי שיזדקקו לתכונות על-טבעיות.

---

²⁷ אסטריד לינדגרן. **קרלסון המעופף**, תרגום: א.ד. שפיר, תל אביב: עם עובד, 1967. עמ' 39.

2. בילבי מלהטטת בין מגדרים

בחלק הראשון של העבודה ערכתי סקירת-רוחב של צביונה המגדרי של ספרות הילדים, ובעיקר של ספרות הילדות. עתה אעבור למיפוי עומק של צביון זה. אבחן האם וכיצד ניתן למקם את אחת הדמויות המפורסמות בספרות הילדים, בילבי, על הרצף בין האפיון ה"נשי" לאפיון ה"גברי".

"הגבריות היא אידיאל בעבור הבנים בעוד שהנשיות היא מוחשית בעבור הבנות"²⁸, אומרת ננסי הרטסוק. הרטסוק מצביעה על כך שהאבא הנעדר מן הטיפול הילדים גורם לכך שלבנו יש רק מושג מעורפל על הדמות הגברית המושלמת שאליה ראוי לו להידמות, לעומת הבת שידעת בדיוק לאיזו אישה היא תצמח להיות משום שאימה נוכחת בחייה כל הזמן, ומדגימה לה כיצד אישה בוגרת צריכה להתנהג. כדי להפוך לגבר, הבן מוכרח להתרחק ולהתנער מאימו, המייצגת את הנשיות. לפי הרטסוק, הריחוק מהאב נובע מהעובדה שהוא נמצא פחות בבית, ומטפל פחות בילדים, כך שהקשר עימו הוא מלכתחילה מנוכר יותר מאשר הקשר עם האם. הבת יכולה להישאר ביחסים קרובים עם הדמות המרכזית המטפלת בבית, בניגוד לבן. הבן מסיק כי עליו לפעול במהופך לאם כדי למלא את תפקידו.

לפי התיאוריה של ננסי הרטסוק, היפוך המגדרים בספר "בילבי" היה הכרחי, לכאורה, כדי לאפשר לגיבורה לפעול בניגוד לאביה, כדי לממש את זהותה הנשית. בהיעדר דמות נשית, אימהית, בחייה, היה עליה להיבנות ביחס למודל גברי, שאף הוא בבחינת נוכח-נפקד. אני שואלת האם, בהיעדר אם, הנשיות הפכה לאידיאל עבור בילבי, או שמא קשריה עם שני המגדרים נותרו טובים, בריאים, ובני-השגה. נראה כי היא חשה שהיא יכולה להזדהות ולהתחבר עם כל אחד/ת. אין גבול מגדרי שחוצץ בינה לבין העולם.

מעניין היה לקרוא את עבודת השורשים שבילבי היתה כותבת על עצמה, בהנחה שעד כיתה ו' היא היתה מחליטה לבקר בבית הספר, כמובן. לבילבי יש ואין הורים בעת ובעונה אחת, והיא עצמה גם ילדה וגם הורה בו-זמנית. על אמה של בילבי יודעים קוראי הספר כי היא נפטרה כשבילבי הייתה תינוקת בעריסה. דמות האם היחידה שבילבי חווה היא אמא-מלאך, שיושבת בשמיים ומשגיחה על בילבי מלמעלה: "אמה מתה בעוד גילגי תינוקת בעריסתה, פורצת בצווחות איומות כל כך שאי אפשר

²⁸ ננסי הרטסוק. "הכשרת הקרקע למטריאליזם היסטורי פמיניסטי" בתוך: **ללמוד פמיניזם: מקראה**, בעריכת ד. באום, ד. אמיר, ר. ברייר-גארב, י. ברלוביץ, ד. גריינימן, ש. הלוי, ד. חרובי, ס. פוגל-ביזיאוי. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2006, עמ' 195-222. (עמ' 208).

היה להימצא בקרבתה. גילגי האמינה שאמה יושבת עכשיו למעלה בשמיים ומציצה למטה על ילדתה דרך חור קטן" (עמ' 5-6). אביה הוא רב-חובל, המעביר את מרבית ימיו בהפלגות, ולאורך הספר מרחף מעליו סימן שאלה על היותו חי או מת.

בניגוד למצופה על פי התיאוריה שצינתי לעיל, בילבי לא פועלת בניגוד לאביה כדי לנסות להתאים למודל הנשי הנעדר מחייה. היא עושה כל מה שהוא עושה וחיה איתו על הספינה בתור בתו של רב החובל. היא חזקה כמעט כמוהו, מספרת סיפורי מסעות מופלאים כמוהו ועושה שטויות כמותו: "מיד קפצה גילגי על רגליה ורקדה עם אביה. רקדו זה כנגד זו וצווחו וצרחו, ומדי פעם בפעם קפצו קפיצות גבוהות, עד שנסתחרר ראשם של טומי ואניקה. (...). מעט מעט הפך הריקוד להתגוששות בין גילגי לבין אביה. רב החובל גרב גור הטיל את בתו הלאה ממנו, עד שנפלה על אצטבת הכובעים. אלא שלא שהתה שם שעה רבה. בצריחה חצתה את המטבח תוך דילוג אחד עצום והתנפלה על אבא אפרים. ובעוד שניה השליכה אותו באוויר, והוא עף ככוכב, נופל על ראשו ישר לתוך ארגז העצים" (עמ' 220).

בצד כל זאת, בילבי אינה מאמצת לעצמה זהות גברית, והיא דווקא אוהבת מאוד את עובדת היותה ילדה - בת. כשבילבי הולכת לקרקס עם חבריה טומי ואניקה, הם פוגשים ב"אדולף החזק", שמציע למבקרים בקרקס לנסות להיאבק איתו, ומבטיח חמישים לירות למי שינצח אותו. בילבי מיד אומרת שהיא יכולה להרביץ לו, אבל חבל, משום שהוא נראה בחור טוב. אניקה מסבירה לבילבי שהיא אינה יכולה להילחם בו, כי הוא הגבר החזק בעולם, ובילבי עונה לה: "גבר, מילא! אך הרי אני, הרי אני הילדה החזקה שבכל העולם, קחי זאת בחשבון" (עמ' 85). חוזקה הפיזי אינו עומד בסתירה לזהותה המגדרית; הוא מתיישב עימה.

בילבי מחקה את אביה בהתנהגותה ויש דמיון ניכר בין האב לבתו, אך עובדה זו אינה סותרת את התפיסה המגדרית של שניהם, ולא גורמת לבילבי להיות פחות נשית בתפיסתה את עצמה. כשחבורת ילדים מציקה לה, למשל, בילבי פונה לאחד הילדים שדוחף אותה במרפקיו, ואומרת לו: "נדמה לי שאין לך דרך ארץ כלפי גברות" (עמ' 26), ומיד לאחר מכן היא תופסת אותו בידיה החזקות ותולה אותו באלכסון על ענפי עץ גבוה. מבחינת בילבי, אין סתירה בין היותה גברת, ובין כך שהיא מסוגלת להרים ולנצח גברים חזקים. כשבילבי רוצה להיות גברת, להתגדר ולהתקשט, ולהתנהג כמו הנשים שבסביבתה, היא עושה זאת בדרכה המיוחדת. כשהיא מוזמנת למסיבת קפה שעורכת אימם של טומי ואניקה, היא מתארגנת כך: "את פיה צבעה ארגמן בחתיכת גיר אדום. גבות עיניה השחירה

בפיח, עד שנראתה כמעט מסוכנת. בגיר האדום צבעה גם את כל ציפורני ידיה, ואת נעליה קישטה בפרפרים ירוקים גדולים" (עמ' 101-102). לאחר כל ההתארגנות, היא אומרת לעצמה בשביעות רצון: "סבורתני, שאהיה ההדורה ביותר במסיבה זו". מכיוון שלא היה מי שילמד את בילבי מהן המוסכמות החברתיות, בילבי פשוט אינה יודעת כיצד לנהוג. בתמימותה היא מנסה ככל יכולתה להידמות לכל השאר, אך נכשלת בכך. אין להתעלם מה אפשרות שבילבי מודעת לנורמות החברתיות, ובכל זאת בוחרת במודע שלא להתאים את עצמה אליהן. בתרחיש זה, בילבי רוצה להיות גברת, אך כמו שהיא תופסת את המושג הזה, ולא כמו שמכתיבים לה אותו. אין לדעת אם התנהגותה של בילבי נעשית בכוונה תחילה או מתוך תום-לב וחוסר ידע. לצורות התבוננות אלה אני מבקשת להוסיף זווית ראייה שלישית, המשלבת את השתיים הראשונות. בחינה מורכבת של דפוס הפעולה של בילבי, מגלה כי בילבי גם שולטת בדברים ובוחרת להתנהל בצורה יוצאת דופן, וגם כפופה למצב של אין-ברירה בגינו אינה מסוגלת לגלם את תפקיד "הגברת המושלמת".

קיומן של מספר זהויות, הדרות בכפיפה אחת, הוא מורכב יותר להכלה, אך מדייק יותר את האופציה שבילבי מציעה לקוראיה ולקוראותיה. היא נעה על הציר של הגברי והנשי, ואינה עוגנת באף אחד מהקצוות. לא זו בלבד שלא ניתן להגיע לקביעה מוחלטת באשר לצבע המאפיין אותה, גם אין צורך בכך ולא כדאי לעשות זאת, אם רוצים להיות נאמנים לגווניה השונים.

התפתחותה של בילבי לצד דמות אב בלבד, בהיעדר דמות אם, לא גרמה לה לברוח מכל מה שמייצג גבריות ולהתכחש לתכונות המקופלות בכך, אלא אפשרה לה חופש בחירה מוחלט. בהיעדר מודל נשי מוכתב, כל האפשרויות פתוחות בפניה, היא עושה ככל העולה על רוחה, ומשחקת עם המודלים הנשיים והגבריים כרצונה. ביטולם של תכתיבים חברתיים והיעדר מחויבות מעניקים לה חופש פעולה; היא אוספת תכונות גבריות ונשיות, מפרקת אותן, מאגדת מחדש ומרכיבה דמות חדשה - בילבי; ילדה שמרוצה מהיותה היא, ומתנהלת רק לפי הכללים של עצמה.

3. בילבי משחקת באבאמא

אחרי שאביה נסחף בים, עוזבת בילבי את האוניה, נפרדת מהספנים, ועוברת לגור בבית שאביה רכש מבעוד מועד- 'בית קונדס'. אין לה אף אחד בעולם, והיא נותרת עם בית מלא במזכרות מארצות שונות, מזוודה מלאה במטבעות זהב, סוס שקנתה וקוף שאביה העניק לה במתנה. בילבי הופכת למטפלת היחידה בבית, בחיות הבית ובמבקרים. היא האחראית היחידה למטלות, להכנת ארוחות, לניקיון ולהכנסת האורחים. היא בעצם עקרת בית לכל דבר, והיא גם מאוד אוהבת את זה.

כשבילבי נכנסת לגור בבית קונדס, פוגשים אותה הילדים שגרים בשכנות לה - טומי ואניקה. לאחר שטומי ואניקה מתפלאים על כך שבילבי הולכת אחורנית, בילבי מסבירה להם שבמצרים כולם הולכים באופן הזה, ומזמינה אותם לארוחת בוקר אצלה בבית. היא מחליטה להכין להם לביבות, ולכן זורקת שלוש ביצים לתקרה (אחת נשברת), היא מטיחה בצק על הקירות, ומעיפה את הלביבות המוכנות באוויר. היא נהנית להתקין להם ארוחה, ולאחר מכן אף עורכת להם סיור בביתה ומציגה בפניהם את אוצרותיה הרבים. בילבי ממלאה את תפקיד המארחת ועקרת הבית, אך היא עושה זאת בדרכה, ולא כמקובל. במקרה נוסף, עולים בילבי וחבריה על עץ, ובילבי מחליטה שזהו מקום מושלם לשתות בו קפה. היא יורדת מן העץ ומרתיחה קפה, ומביאה גם עוגות שאפתה יום קודם. כדי להעביר את הספלים והעוגות לטומי ואניקה שעל העץ, היא פשוט זורקת אותם באוויר- חלק מגיעים לייעדם, חלק מוצאים עצמם על האדמה. בתום הסעודה הקטנה, בילבי רוצה לבחון אם החרסינה עמידה, וזורקת את הקומקום, הספלים והצלחות לרצפה זהו אירוח בנוסח בילבי בת-גר. כללי האירוח הבורגניים נשמרים, אך דרכי הביצוע הן קרנבליות באופיין.

סיטואציה נוספת המעמתת את המקובל עם הבלתי-שגרתית, מתרחשת במסיבת הקפה של אימם של טומי ואניקה, גברת סאטרגרן. זו נערכה בהתאם לקוד האירוח הקפדני האופייני לגברות הכפר. כאן לא יושבים על עץ, אלא בפינת ישיבה בסלון, שבה ניתן לשבת ולפטפט, ויש גם שולחן עם כיבוד קל ושתייה חמה במטבח. בילבי מארחת באופן שונה לגמרי, מבלי לתת שום חשיבות לכללי הנימוס המקובלים. היא מאפשרת לטומי ואניקה לחוות הרפתקאות מיוחדות במינן כשהם שוהים בחברתה, ולכן הם מעריצים את בילבי ורק מחפשים עוד ועוד הזדמנויות כדי להתראות עימה. האירוח המשוחרר ויוצא הדופן של בילבי מושך את הילדים ומרגש אותם. בניגוד למסיבות שעורכת אימם בבית, במהלכן הם רק מחכים שיורשו לעלות לחדרם, אצל בילבי הם חווים חוויה מסעירה וממגנטת.

כשבילבי מזמנת על ידי גברת סאטרגרן ל"מסיבת קפה", היא מתרגשת מאוד. כשהיא נכנסת לבית היא מצדיעה לגברת סאטרגרן - מחווה גברית, שאינה הולמת את ההקשר, נושקת ללחייהן של שאר הגברות ומחסלת את כל הכיבוד. שילוב של סממנים התנהגותיים גבריים ונשיים, וולגריים ומעודנים. בילבי מתנהגת בפראות ובחוסר התחשבות בסביבתה, אך בתמימות, לכאורה. נראה כי היא משתדלת להתנהג כמו גברת, אך הכל יוצא לה מוגזם ומופרע, והיא יוצרת מהומה. היא עושה בדיוק מה שהגברות האחרות עושות, אך בהקצנה. הגברות ההמומות לא יודעת כיצד להגיב להתנהגותה של בילבי, והן אכן משותקות. הן אינן אומרות דבר ומזעיפות פנים, בילבי מנסה נואשות להצטרף אליהן, היא מפטפטת ומרכלת כפי שסבורה שיש לעשות, מתפרצת לשיחה ומספרת סיפורים שמחרידים את הגברות. הגברות מעמידות פנים שהן לא שומעות ומתעלמות מבילבי. רק כשפוקעת סבלנותה של גברת סאטרגרן, היא מתפרצת על בילבי ואומרת לה: "אל תבואי אלינו לעולם, את מתנהגת רע כל כך" (עמ' 111). על זה עונה לה בילבי: "כן, אף אני סבורה הייתי שלא אדע להתנהג כהוגן. להבא אמשך ידי מן הניסיון, בין כה וכה לא אלמד לעולם. מוטב היה לי להישאר בים" (עמ' 111).

קורה ובילבי מתרצת את התנהגותה הנון-קונפורמיסטית בכך שלא קיבלה חינוך מוסדר אלא תוך שהיא שטה בספינה בלב ים. כך, למשל, כשאניקה תופסת אותה בשקר, בילבי עונה לה "נכון, לא יפה לשקר, (...) אבל לפעמים שוכחת אני, מבינה את? ובעצם האם אפשר לדרוש מילדה קטנה שאמא שלה מלאך המרחף בשמיים ואביה מלך כושים והיא בעצמה משוטטת על פני הים כל ימי חייה, האם אפשר לדרוש ממנה לדבר אמת כל הזמן?" (עמ' 12). בילבי מבחינה בחסכים החינוכיים, אך אינה משנה את דרכיה, ולא נראה כי היא מנסה להתאים את ההתנהגות שלה לנורמות המקובלות. עמדה זו עלולה לנבוע מהחלטה מושכלת, או מוויתור מראש על אימוץ כללי ההתנהגות, והשלמה עם החריגות שכמו נכפתה עליה.

ניתוח התנהגותה של בילבי הוא מורכב. מצד אחד ניתן להאמין לבילבי, ולחשוב שהיא באמת ובתמים לא יודעת איך להתנהג בחברה. מצד שני, בילבי לא סתם מתפרעת; היא עושה פארודיה על שאר הגברות. כשהיא מחקה את פעולותיהן של הגברות באופן מוגזם, היא בעצם מגחיכה אותן ולועגת להן; לסיפוריהן הטיפשיים, למחווותיהן המאוסות ולכל הטקס הקבוע וחסר העניין של "מסיבת הקפה". הגברות מחליפות ביניהן רשמים על עוזרות הבית הכושלות שלהן ומסכימות על כך ש"טוב לה לעקרת הבית לעשות את כל העבודה בידיה שלה, שעל ידי כך הכל נעשה כהלכה" (עמ' 106). חרף

אי שביעות הרצון שלהן, אך אף אחת מהן אינה נוקטת בפעולה, ומשנה את המצב - עוזרות הבית נשארות, והגברות ממשיכות להתלונן. בילבי, מצידה, מנדבת סיפור על עוזרת הבית של סבתה, שהייתה נוהגת לנבוח על האורחים ולנשוך את רגליהם. בכך היא שמה ללעג את תלונותיהן של הגברות, ומותירה אותן המומות נוכח הסיפור שרק נעשה מוזר יותר ויותר. בילבי מודעת לכך שהיא מתנהגת באופן שמביך את הגברות ומציק להן, והיא בהחלט מתכוונת לעשות זאת. היא אינה מתאמצת להתקרב לאידיאל הנשי ונכשלת בכך, כי אם היא לועגת לצדדים שנראים בעיניה מגוחכים בדמות ה"גברת". בילבי משחקת בקוביות המשחק של המנהגים הנשיים, ויוצרת מהן מבנה חדש. תכונה "נשית" נוספת המאפיינת את בילבי היא הטעם אופנתי שלה, תחום עתיר נורמות, צווים חברתיים וקודים מוגדרים, אלא שגם בו בילבי מחוללת פירוק ובניה-מחדש, בצורה יוצאת דופן ותוך שהיא נאמנה לעצמה. בילבי מקדישה מחשבה ללבוש ולהופעה החיצונית שלה. את שמלתה הכחולה היא תפרה בעצמה, והוסיפה לה כמה טלאים אדומים במקומות בהם הבד לא הספיק. היא גורבת גרבי ברך, שונות זו מזו. בניגוד לאניקה, ילדה שתמיד נראית נאה בשמלות הבד הקטנות והמגוהצות שלה, בילבי לא מתוארת כילדה יפה. צורת אפה כצורת תפוח אדמה קטנטן מכוסה נמשים, ובגדיה משונים וחריגים. הופעתה החיצונית האקסצנטרית אינה מקרית, היא מכוונת לחלוטין. בילבי מעצבת את הופעתה במודע. זו אמירה אופנתית, אך גם מבע אינדיבידואלי. עיצוב ויזואלי ועיצוב אישיותי כאחד.

ללא אב וללא אם, בילבי מנסה לבנות לעצמה בית. היא מבייטת את המרחב, מקשטת את הבית ומציירת על קיר פנימי, רוקמת פרחים על מפה ואופה עוגיות. לכאורה היא נענית לתפקידים הנשיים שמצופה מעקרת הבית למלא. בפועל, היענותה לתפקידים אלה מדגישה הרבה יותר את המרחק בינה לבנים מאשר את הזדהותה עימם ועם מילונים. ציור הקיר שציירה הוא של גברת המחזיקה פרח ביד אחת, ובידה השנייה - עכברוש. השילוב בין הפרח לעכברוש, בין האסתטי והאצילי לבין הכיעור והחייתי, הוא ייצוג סימבולי למהותה של בילבי; תרכובת חדשה של גבוה ונמוך, עירוב מגדרים, תרבות וטבע. הפרחים הרקומים יוצאים עקומים, אך בילבי מתרצת זאת בכך שכאלה הם הפרחים בהודו. העוגיות נראות מוזר, ובילבי מסבירה כי הן מסין. התקין והסוטה מתמזגים ליחידה אחת, והמרחב בו הכל מתאפשר הוא ביתה של בילבי.

נעליה של בילבי גדולות ממידותיה, "בדיוק פי שניים מכפות רגליה" (עמ' 11). אביה קנה לה אותן באמריקה הדרומית, כדי שתוכל לנעול אותן גם כשתגדל. בילבי לא רוצה לנעול נעליים אחרות,

ונשארת עם נעליה הגדולות והשחורות. כמו החלל הריק בנעליה של בילבי, אותו יכולה למלא רק כף רגל גדולה יותר, כך גם החלל הריק בחייה יכול להתמלא רק על ידי אדם בוגר. לבילבי אין מי שיהיה אחראי עליה וידאג לה, והיא מוכרחה להשלים בעצמה את החלל הזה.

לדמויות של ילדות החיות בגפן, באין משגיח, יש שתי אפשרויות: לחפש מי שייקח אותן תחת חסותו, או להיכנס לנעליים הגדולות ממידותיהן ולהסתדר בכוחות עצמן. בספרות יש דוגמאות רבות ליתומות שאינן יכולות להסתדר לגמרי לבדן ומוכרחות להיעזר במבוגר שסייע להן. דמות הורית שכיחה היא גבר בעל כסף ועוצמה. כך בספר אנני מאת תומס מיהאן, שנכתב על פי מחזמר של צ'רלס סטראוס. העלילה מגוללת את סיפורה של ילדה הבורחת מבית-יתומים ונעזרת באדם עשיר כדי למצוא את הוריה²⁹. דוגמא נוספת ניתן למצוא בספר אבא ארך רגליים שכתבה ג'ין ובסטר, ובו הגיבורה ג'ודי אבוט נתמכת על ידי מממן עשיר ומסתורי עם צאתה מבית היתומים³⁰.

בילבי פועלת בדרך השנייה, ומעדיפה לחיות את חייה מבלי שישגיחו עליה. נטישתו של אביה אמנם נכפתה עליה, אך הייתה זו בחירה שלה לגור לבד בבית ולא להמשיך לחיות על הספינה. כשיש לה אפשרות לחזור לאביה, היא אינה רוצה בכך ומעדיפה להמשיך להתנהל ברשות עצמה בלבד. דמות ספרותית נוספת הפועלת בדרך זו היא מומו, גיבורת הספר מומו מאת מיכאל אנדה. ילדה יתומה וערירית, הלובשת אף היא בגדים הגדולים ממידותיה וצריכה להסתדר בכוחות עצמה בעולם, ללא הורים או מבוגרים. כדי לעשות זאת היא מוכרחה לקחת על עצמה את התפקיד שלהם. כמו בילבי, גם מומו, מתוארת כמי שלובשת בגדים גדולים ומוזרים: "רק בחורף נעלה נעליים, ואלה לא תאמו זו את זו; הנעל האחת שונה מחברתה, ושתייהן גדולות הרבה מכפי מידת רגליה. וזאת מפני שלמומו לא היה דבר משלה, חוץ ממה שמצאה אי-שם או קיבלה במתנה. החצאית שלה נתפרה מכל מיני טלאים, בצבעים מצבעים שונים, והגיעה לה עד קרסוליה. על גבי החצאית לבשה מקטורן-גברים ישן, רחב מדי, ושרווליו מופשלים ומגולגלים ליד פרקי ידיה. לקצץ את השרוולים לא רצתה מומו, כי דאגה מראש לימים הבאים, שבהם הלא עתידה לגדול"³¹. מומו משקיעה מאמצים כדי שתוכל לחיות לבדה מבלי להיות מאומצת - או מושתקת, או מבויתת - על ידי דמות של מבוגר

²⁹ מנחם גולן, תומס מיהאן, צ'רלס סטראוס. אנני, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2001.
³⁰ ג'יין ובסטר. אבא ארך רגליים, תרגום: ענת זיידמן, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2000.

³¹ מיכאל אנדה, מומו, תרגום: חנה טויכסלר, תל אביב: זמורה ביתן, 2000, עמ' 11.

כלשהו. החופש והעצמאות חשובים לה והיא לא מוכנה לוותר עליהם. אין זה אומר שמומו לא נעזרת באחרים; רבים מתגייסים לעזרתה ותורמים לה מצרכים וחפצים. תהליך ההתבגרות אינו כרוך בניכור בין-אישי ובהימנעות עקשנית מקבלת עזרה כלל ועיקר; הוא נובע מנאמנות לעיצובה ולמימושה של הזהות האישית, של הילדה החופשית.

כשאניקה שואלת את בילבי מי משכיב אותה לישון בערב, בילבי עונה לה שהיא עושה זאת בעצמה: "קודם אני מפקדת על עצמי בעדינות רבה, ואם אני לא שומעת בקולי, אז אני חוזרת על פקודתי בכעס, ואם בכל זאת איני שומעת בקול עצמי מתחילות מכות" (עמ' 14). דוגמא נוספת לכך שבילבי ממלאה את תפקיד ההורה, ניתן לראות באופן טיפולה בקוף שלה, שהוא אימהי במובהק. היא מלבישה אותו, מאכילה אותו, דואגת לו, ואף קונה לו מתנה כשהיא יוצאת לבלות בלעדיו. בילבי אינה מבוגרת, ולא מתחזקת בית בצורה הרגילה והמוכרת, אך היא מציגה וריאציה על עקרת הבית וההורה, וממלאה את התפקידים הללו בדרך שלה.

בילבי אוהבת להיות עקרת בית לפי חוקיה. לפי חוקים אלה, להיות עקרת בית זה תפקיד נפלא. אפשר לעשות כיף עם האורחים, להכין מטעמים ולתפור בגדים לפי טעם אישי. בילבי מחזיקה את הבית בשתי ידיה, ובזכותה בית קונדס הופך למקום מיוחד ומבוקש. למעשה, אם בילבי הייתה ילד בן, ולא ילדה בת, דמותה הייתה יכולה להיחשב כדמות פמיניסטית - בן המבצע מטלות הנחשבות ל"נשיות", והמבוצעות בעיקר על ידי נשים ובנות, אך בתור דמות של בת, בילבי אינה נחשבת לנשית, אלא כבעלת מאפיינים "גבריים". זהו הייחוד בדמותה של בילבי; היא יכולה לבשל בעצמה ארוחת ערב לאורחיה, ואז להרים את הסוס שלה מעל לראשה ואף לבלוע שלוש ביצים קשות עם קליפת, - מבלי שתהיה סתירה בין הדברים. אלו פשוט פעולות שבילבי אוהבת ורוצה לעשות, ודבר לא יעצור אותה.

השאלה אם בילבי נוהגת כך מתוך התרסה מכוונת בממסד או מתוך חוסר ידע ובלית ברירה, נותרת פתוחה. קשה להכריע בשאלה הזו, ונדמה כי הכרעה שכזו תעקר את סוד קסמה של בילבי. בילבי נמצאת באיזור דמדומים של תום ובורות מצד אחד ושל מחאה וביקורת מצד שני. החמצת צד אחד של המטוטלת תרדד את דמותה של בילבי ואת מורכבותה. תגובת הסובבים לאורחותיה של בילבי היא מגוונת. יש הרואים בהן משב רוח מרענן ומעניין, ונהנים מהשהות בחברתה. לעומתם, יש מי שלא מקבלים את שונותה ואת העובדה שהיא לא מתנהגת כפי שמצופה ממנה כילדה. נציגי הממסד מהווים את המכשול העיקרי בדרך הייחודית בה בילבי הולכת. בה, הוא הסביבה. השוטרים רוצים

להכניס אותה לבית יתומים, המורה- לבית הספר, ואימם של טומי ואניקה מוכנה להסתפק בכך שתתרחק מביתם. ברוב המקרים, מה שמציל את בילבי הוא ליבה הטוב ותמימותה מחד, והערמומיות והתחכום שלה, מאידך. כך היא מצליחה להותיר את בעלי הסמכות המומים ומחוייכים בתום המפגש עימה, ממנו היא תמיד יוצאת כשידה על העליונה. במקרים בהם מתנכלים לה בזדון, כמו במקרה בו חבורת ילדים מציקה לה אחרי שהיא מתערבת לטובת ילד אחר, בילבי לא מהססת להשתמש בכוחה הפיזי ובערמומיות, ומנצחת את אויביה.

לו היה לבילבי מודל נוכח ומוחשי של דמות נשית בילדותה, ולא רק אוסף אקראי של קווים מנחים שהיא לומדת תוך כדי צפייה בסביבתה, ייתכן ובילבי הייתה הולכת במסלול הנשיות המובנה, כפי שאומרת הרטסוק: "הבנות לומדות את תפקידן מצפייה באמותיהן" (עמ' 208). יכול להיות שפטירת האם בינקותה, הובילה את בילבי למערכת יחסים מורכבת עם "המסלול הנכון" בכלל ועם הנשיות בפרט. אני טוענת כי בילבי לא מפחדת לפעול בניגוד לציפיות החברה, אך, מנגד, אף אינה מפחדת להשתלב בחברה. העובדה שבילבי לא למדה את תפקידה בתור ילדה ובתור אישה לעתיד מגיל צעיר, לא גרמה לה להירתע מלנסות ללכת בתלם. רוב הזמן בילבי מפנה עורף מוחלט לממסד ולסדר, ולא מתחברת למסלול אותו החברה מייעדת לה. לעיתים בילבי דווקא רוצה ללכת עם הזרם ולהתחבר למסלול של כולם, והיא מנתבת את דרכה בין שתי האופציות, כשהיא אינה נרתעת לא מהליכה עם הזרם ולא מהליכה נגדו.

דוגמא להפניית עורף לממסד ניתן לראות בהיתקלות של בילבי עם השוטרים: "כשהגיעו השוטרים למרחק שני צעדים מגילגי, קפצה פתאום מעל הארובה, ובצווחות וצחוק רצה על גבי תיתורת הגג אל הכותל ממול" (עמ' 35). אך כשהמסלול הרגיל קוסם לבילבי, אין לה בעיה לנסות להצטרף אליו, כמו בפעם בה החליטה שהיא רוצה ללכת לבית הספר: "בעוד ארבעה חודשים חג המולד ואתם תקבלו חופשה. אולם אני, מה אקבל? קולה של גילגי נשמע עצוב. שום חופשה. אמרה מקוננת. יהיה שינוי! מחר אתחיל ללכת לבית הספר" (עמ' 41). ניתן לחשוב שבילבי הולכת לבית הספר רק לשם השעשוע, או החופשה, ובתמימותה היא לא מבינה כיצד צריך להתנהג בבית הספר. אך לדעתי זהו ניסיון של בילבי להיטמע מעט בחברה ובדרך הרגילה, ניסיון שנכשל כבר ביום הראשון ללימודים, אך מסב הנאה רבה לבילבי ולשאר ילדי הכיתה. אחרי הביקור הזה, בילבי חוזרת בשנית לבית הספר רק בשביל לצאת לטיול השנתי.

לעיתים בילבי מדירה רגליה מהנתיב הנורמטיבי והממסדי בגלל שהוא לא מתאים למה שהיא רוצה וכדי להעביר עליו ביקורת, ולעיתים היא מנסה ללכת בו אך לעצב אותו אחרת, כדי שיתאים לרצונותיה וליכולותיה. בשני המקרים היא שומרת על דרך משלה.

4. בילבי כגיבורת על

"על פי הנורמות הממוסדות, יש לעשייה של נשים שני רכיבים: העשייה הקשורה לקיום היום-יומי והעשייה הקשורה לגידול הילדים"³². במסגרת הקפיטליזם, אומרת הרטסוק, נשים תורמות את כוח העבודה שלהן כמו הגברים, אך במקביל הן גם עובדות בטיפול בילדים ובתחזוקת הבית. לפי הרטסוק, נשים מוגדרות על ידי הממסד על פי עבודתן בתוך הבית, בניגוד לגברים. אם כך, נשים מבצעות עבודה כפולה - עבודה מחוץ לבית, עליה האישה מקבלת שכר, ועבודה בתוך הבית, עליה אינה מתוגמלת. דמויות נשיות בספרים עוסקות בדרך כלל בעבודות בית, וגם אם יש להן מקצוע, זהו לרוב מקצוע טיפולי או שירותי, בדרך כלל כזה הכולל עבודות בית. רינה שחר חקרה סטריאוטיפיים מגדריים בספרות ילדים, ומצאה כי: "עד שנות התשעים היו עיסוקיהן הפופולאריים של נשים/ בנות מסורתיים רובם ככולם וקשורים למשק הבית: אם המשפחה, אשת איש, מכבסת, מנקה, מבשלת, מטפלת בילדים, "שר הפנים" הבלבדי של המשפחה. העיסוקים הנפוצים אצל בנים/ גברים: חקלאי, בעל עסק, חייל, סוחר, עוסק בתפקידי ציבור ובתפקידי הדת וכדומה"³³. נשים מחזיקות בפחות מקצועות, ומקצועותיהן רווחיים פחות משל הגברים. לכן, לנשים קשה להסתדר כלכלית, והן צריכות לעבוד יותר כדי לצבור ממון בכמות שווה לגברים. מחסור כלכלי זה עלול לגרום לחוסר עצמאות ולפחות חופש פעולה.

לבילבי, לעומת זאת, אין בכלל בעיה של כסף. כשבילבי יורדת מהספינה כדי לגור בביתה החדש - בית קונדס- היא לוקחת עימה מזוודה מלאה במטבעות זהב. מטבעות הזהב הרבים מעניקים לבילבי חופש פעולה עצום, ובשילוב עם העובדה שהיא אינה מציבה לעצמה יותר מדי מגבלות חברתיות- היא מסוגלת לעשות כל מה שהיא חפצה בו. מיד כשבילבי מגיעה לעיירה, היא קונה לה סוס באחד ממטבעות הזהב, והיא אוהבת להרים אותו בידיה בכל הזדמנות. ללא מטבעות הזהב, היא לא הייתה יכולה לקנות סוס, להפגין את כוחה ולהיות בעלים של חיה אוהבה, שתנעים עליה את השהות כשהיא לבדה בביתה. ללא מטבעות הזהב היא בכלל לא הייתה יכולה לחיות בגפה, בלי הורים או אדם אחראי עליה, והייתה נאלצת לעבוד כדי להרוויח את לחמה ולספק את צרכיה. כשברשותה יש אינסוף מטבעות זהב, בילבי אינה טרודה בהישרדות. רכישת הסוס איננה בדיוק ההחלטה הצרכנית המתבקשת בתור קניה ראשונה במקום מושבה החדש. טמונה כאן הצהרת כוונות והגדרת זהות.

³² הרטסוק, הכשרת הקרקע למטריאליזם היסטורי פמיניסטי, עמ' 204.

³³ שחר. "חנה'לה אופה קטנה", עמ' 237.

בילבי היא אבירה שאינה רוכבת על הסוס הלבן, אלא מרימה אותו בידיה. לא ניתן לדעת את מספרם המדויק של מטבעות הזהב שברשותה של בילבי, מכיוון שהיא מתקשה בספירה נכונה שלהם - "שבעים ושלוש עשרה, שבעים ושבע עשרה... פויה, כמה אני נעשית שביעימית בגרון! (...) מאה וארבע, אלף, זה הרבה כסף!" (עמ' 91). המניה החמקמקה היא עדות לכך שאין לבילבי עניין בממון כשלעצמו. אין זו רדיפת בצע כי אם מקור לכוח ולעצמה.

באמצע הספירה, כשכל המטבעות פזורים על הרצפה, דופקים על דלתה של בילבי שני קבצנים. בילבי עונה להם שהם יכולים להיכנס או להישאר כפי רצונם, היא לא מפצירה בשום אדם. הקבצנים מתחילים לתכנן גניבה של המטבעות, ושואלים את בילבי אם היא לבדה בבית. בילבי עונה שגם מר קוף בר קוף נמצא בבית, והקבצנים חושבים שמדובר בבעל הבית, בעוד שזה רק הקוף שלה. באמצע הלילה חוזרים הקבצנים לביתה של בילבי, ומבינים שהאדון הוא בעצם קוף. הם שואלים את בילבי איפה נמצאים מטבעות הזהב. "במזוודה, שם על הארון" (עמ' 95), היא עונה, ואחד מהקבצנים שואל אותה אם היא אינה מתנגדת לכך שייקחו אותה. "לא! בכלל לא!", היא עונה, לאחר שהקבצן לוקח את המזוודה היא אומרת לו "אני מקווה שאין אתה מתנגד שאקח אותה בחזרה מאיתך, חברי היקר", וחוטפת מידיו את המזוודה. לאחר מאבק קצר, שמסתיים בכך שהגנבים כבולים ויושבים בפניה, בילבי מקימה אותם וגורמת להם לרקוד ולנגן איתה, ולאחר מכן מכינה להם ולה ארוחה גדולה.

בסופו של דבר, היא מעניקה לכל אחד מטבע זהב אחד - "מגיע לכם בצדק גמור". היחס הזה לגנבים לא נגזר מתמימותה של בילבי. במעשה של קשירת הגנבים והחזרת המזוודה למקום בטוח בילבי מראה כי היא יודעת טוב מאוד מה מתרחש סביבה, והיא שולטת לחלוטין בסיטואציה. היא מבצעת שלוש פעולות: ריקוד והשתעשעות עם הקבצנים, ארוחה טובה שתספק את רעבונם ולבסוף הספקה חומרית - נתינת מטבע זהב לכל אחד. בכך היא מעניקה לקבצנים שניסו לשדוד אותה שיעור חשוב: קודם כל היא מלמדת אותם שאינה אי אפשר להתעסק ושלא ניתן לעבוד עליה, ואחר כך היא משיגה עליהם שליטה באמצעים של הנאה ובידור. בילבי משתלטת עליהם ולמעשה מחנכת אותם; היא נוהגת בהם בטוב לב, ומספקת צורך אמיתי שלהם - היא מעניקה מטבע זהב לכל אחד, הרבה יותר ממה שנהוג לתת לקבצנים, לא זו בלבד שהגנבים לא הכריעו את הכף ולא יכלו לבילבי, הם אף יוצאים עם ערך מוסף. הם מתוגמלים באופן מוחשי, ואולי הרוויחו גם אמון מחודש באנושי. בילבי מלמדת אותם לא להשיג דברים במרמה, ולא לזלזל בילדה קטנה. מהמקרה הזה ניתן גם להבין שבילבי מודעת לכסף שברשותה. היא לא מייחסת לו חשיבות רבה מדי, אבל כן שומרת עליו.

מטבעות הזהב מאפשרים לבילבי מרחב של חירות. כשטומי ואניקה שואלים את בילבי מה יוכלו לעשות היום, בילבי מציעה "לצאת לעיר ולחזר על החנויות" (עמ' 141). טומי אומר שאין להם כסף. "לי יש", אומרת בילבי, ואז לוקחת חופן גדול של מטבעות זהב ממזוודתה, המלאה על גדותיה, ושמה אותם בכיס סינרה. הילדים יצאו להסתובב בין החנויות בעיר, ובילבי עשתה שטויות ושיגעה את המוכרים בכל חנות. בחנות לבגדי נשים, בילבי לחצה את היד של בובת הראווה, והיא עשתה זאת בכוח כה רב עד שזרוע הבובה נתלשה ממקומה. המוכר התעצבן, ובילבי אמרה לו שיפסיק להתרגז, ושהיא פשוט התכוונה לקנות את זרוע הבובה. כעסו של המוכר גובר, והוא אומר שאי אפשר לקנות את הבובה וכי בכל מקרה בילבי תצטרך לשלם פיצויים בעבור כל הבובה, ולא רק על הזרוע. בילבי אומרת לו שזה מוזר מאוד, ותוך כדי כך "הוציאה מטבע או שניים מכיס סינרה וזרקה אותם על הדלפק בתנועת זלזול" (עמ' 147). המוכר המופתע אומר שהבובה לא עולה כל כך הרבה, ובילבי עונה: "ובכן, קח את העודף וקנה ממתקים לילדים!".

ארנה קזין טוענת כי "בילבי היא גם סמל לקפיטליזם. את המרדנות שלה יש הקוראים כמרד בערכים הסוציאליסטים של מדינת הרווחה. סיפורה הרי נפתח בשוק הכסף ובווילה וילקולה- בהון ובנדל"ן - שהשאירו לה הוריה, ושמאפשרים לה את החירות ואת העצמאות שאותן היא מעלה על נס. בילבי היא קפיטליסטית מלאה יוזמה, שמחת חיים ונדיבות; היא האדם המוצלח והרצוי, המופת, של תרבות השוק"³⁴. אך עושרה של בילבי אינו דומה לעושר רגיל, של בת למעמד גבוה, למשל. בילבי לא משתמשת בכסף כדי לקנות דברים גדולים ונוצצים שירשימו אנשים אחרים ויסבו לה עונג וראווה, היא עושה בכסף שימוש בשביל ללכת למסע מהנה עם חבריה ולהתגבר על תלאות הדרך. בנוסף, היא משתמשת בכסף בשביל להסב אושר לחבריה וילדים אחרים, ולספק להם דברים המנועים מהם. עם התקדם המסע בחנויות, בילבי נתקלת בכמה ילדים שעומדים מחוץ לחנות ממתקים, ובוהים בתשוקה ובעצב בחלון הראווה, בעודם נאנחים באכזבה. מיד נכנסת בילבי לחנות, ומכריזה: "אני מבקשת שמונה עשרה קילו סוכריות", ואז מוציאה מכיסה מטבע זהב אחד. היא קונה גם עגלה בכדי לשאת את כל הממתקים, ואז מחלקת אותם בין עשרים ושלושה ילדים, ביניהם טומי ואניקה. אחר כך היא קונה עוד שמונה עשר קילו של ממתקים, ואחרי שגם הם כמעט מתחסלים היא לוקחת את כל הילדים לחנות צעצועים, ומזמינה אותם לקחת ככל העולה על רוחם. אפילו הקוף של בילבי מקבל מראת כיס, אך "גילגי לא קנתה אף צעצוע אחד לעצמה" (עמ' 153), כך מתואר בספר. הכסף

³⁴ ארנה קזין. "בילבי (וצבא ההגנה לישראל) בנעלי קרוקס". רציף, גיליון מס' 1, 2007. עמ' 24-25.

של בילבי קונה לילדים שבחברתה אושר, חופש ועצמאות. הוא לא קונה לה מעמד אצולה ולא מספק את כל תאוותיה. הכסף שלה מעניק לה ביטחון כלכלי ואפשרות לגור לבד בלי לעבוד, וגם להגשים חלומות ולשמח אחרים.

בילבי מודעת לכך שיש לה כסף, אך היא לא מסכימה עם האופן בו עושים בו שימוש. למשל, כשטומי ואניקה מציעים לה ללכת לקרקס, אניקה דואגת להזכיר לה שזו חוויה שעולה כסף, ובודקת שיש בידה "שלושה מטבעות נוצצים, כל אחד של עשרה גרוש" (עמ' 77). בילבי עונה לה: "אני עשירה נורא (...), וכמובן שיש לי ממה לקנות קרקוס [הטעות מכוונת - מ.א.]. אבל יהיה צפוף, אם אוסיף לקנות סוסים. את הליצינים ואת הגברות היפות אפשר אמנם לשים בערימות בצריף הגדול אולם הסוסים הם דבר קשה יותר". טומי מסביר לבילבי שלא צריך לקנות את הקרקס, ושכדי להיכנס ולהסתכל צריך לשלם. "ריבוננו של עולם! צעקה גילגלי ומצמצמה בעיניה. עולה כסף להסתכל! והרי אני מהלכת יום יום ושולחת את עיני לכל הכיוונים. מי יודע כמה כסף שלחתי כבר לכל אותם הכיוונים!" (עמ' 77-78). בילבי מנהלת את כספה לפי הערכים שלה, ערכים הנוגדים את שוק ההון ואת ערכי הקפיטליזם. היא תשמח לקנות כמות לא הגיונית של ממתקים וצעצועים לילדים שזה עתה פגשה, אך לא תקנה לעצמה נעליים חדשות במידתה, כי יש לה נעליים גדולות שיספיקו לכמה שנים. היא גם לא צריכה בגד חדש, אם אפשר לתפור טלאי לבגד הישן עם החור.

הכסף הוא אחד האמצעים לעצמאות ולחופש. גם בתחום זה בילבי עושה מה שהיא מאמינה בו ולא נכנעת לנורמות ולכללים החברתיים. המשותף למאפיינים אלה הוא שהם אינם סבירים ושכיחים, ואין עוד ילדות קטנות שמחזיקות בתכונות ובתנאים יוצאי דופן כגון אלה - ממון הנתפס כבלתי מוגבל וכוח פיזי עצום. הסגולה השלישית המאפיינת את בילבי היא חסינות מפני מחלות. בילבי רוכשת כמה תרופות ומשחות בבית המרקחת, וחושבת על דרך לחיסכון במקום: היא שופכת את כל התרופות לתוך בקבוק אחד ומנערת אותו בכוח. לאחר מכן היא לוגמת כמה לגימות מן המשקה, ואומרת: "אם עוד אהיה מחר בין החיים, אז אדע שאין בה [בתרופה] רעל" (159). בילבי יוצאת ללא כל פגע מן התקרית, ולאחר מכן אף אומרת: "אני מרגישה בריאה, בייחוד בישבן". גם בהקשר זה לא סביר להניח שבילבי מתנהלת מתוך בורות. אמה מתה והיא יודעת שהאדם אינו בן אלמוות. יחד עם זאת, היא מתרוממת מעל כבלי המציאות ובודה מרחב-ביניים של קיום על-זמני וקונקרטי בעת ובעונה אחת.

המאפיין הרביעי המאפשר לבילבי חירות וחופש פעולה הוא עובדת היותה לבד בעולם, ללא מבוגר אחראי השומר עליה ואומר לה מה לעשות. שלושת המאפיינים הראשונים מגדירים את עצמתה; בילבי נהנית מחוסן נפשי, חוזק גופני וביטחון כלכלי. המאפיין הרביעי נעוץ בכך שבילבי חופשייה בעולם ואחראית לגורלה. יתמותה היא מרכיב מכונן בעצמאותה, ומה שמאפשר לה לקבל החלטות בחייה. בניגוד לגיבורות ספרותיות יתומות אחרות, דוגמת אן שרלי (האסופית)³⁵, ג'ודי אבוט (אבא ארך רגליים)³⁶, פוליאנה (פוליאנה)³⁷, ואנני (אנני)³⁸, לבילבי אין מי שייקח עליה חסות ויאמץ אותה. בילבי נמצאת לבדה בעולם, והיא הופכת את זה ליתרון. אפילו כשאביה מגיע ומציע לה למלוך איתו על שבט באי בודד, היא מסכימה ואחר כך מתחרטת. היא לא מוותרת על החירות שלה.

בילבי יכולה להיות מי שהיא רוצה; להתלבש בסגנון המועדף עליה, ללכת למקומות שהיא אוהבת ולהימנע מאלה שהיא לא, לעזור לחבריה ולהתנהג כראות עיניה. זהותה המגדרית היא ייחודית. יכולותיה אינן משופרות בגלל שהיא יכולה להתנהג כבן. התנהגות של ילד ולא של ילדה איננה כלל אחת משאיפותיה. בילבי נמצאת מחוץ לסדר הקיים, והיא יכולה לבחור להיות מה שהיא רוצה ולהתנהג איך שהיא רוצה. בילבי היא סופר ילדה - גיבורת-על. נתונה בילבי מאפשרים לה מרחב בחירה, והיא יכולה לנהוג כרצונה ולא להכפיף עצמה לצווים חברתיים.

בילבי אינה מלכה ולא נסיכה. אילו היתה בת למעמד גבוה לא היתה יכולה לבחור להיות שודדת ים, למשל. היא היתה נאלצת לדבוק במעמדה ולהתנהג בהתאם. בנות אצולה לא יכולות להשתמש בכספן לכל מטרה שהיא, כי יש להן מחויבויות. הכסף של בילבי, לעומת זאת, יכול לקנות כל דבר שתרצה - סוס, ממתקים ללא הגבלה לילדי רחוב, צעצועים ותרופות.

בילבי יכולה להשתמש בנכסיה האישיותיים ובנסיבות חייה לכל מטרה שתציב לעצמה. כמו עושרה, שאינו דומה לעושר של בת אצולה, גם כוחה הפיזי לא דומה לכוח של ספורטאית מרימת משקולות, מכיוון שהיא לא מציגה את כוחה לראווה, אינה מתחרה באולימפיאדה, למשל, ואינה מתאמנת כדי לשפר את כושרה. בילבי זקוקה לכוחה הפיזי בשביל להגן על עצמה לאור העובדה שהיא חיה בגפה, וכדי לעזור לאחרים, למשל כשהיא מצילה שני ילדים קטנים משריפה בבניין. "גילגי רצה לשם ולקחה

³⁵ מונטגומרי, ל.מ. האסופית, תרגום: טלי נתיב עירוני, ירושלים: כתר, 1989.

³⁶ גיין וובסטר. אבא ארך רגליים, תרגום: ענת זיידמן, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2000.

³⁷ אלינור הודג'מן פורטר. פוליאנה, תרגום: בינה אופק, תל אביב: עופרים, 1995.

³⁸ מנחם גולן, תומס מיהאן, צירלס סטראוס. אנני, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2001.

קורה ארוכה, תחבה אותה מתחת לזרועה, אצה אל העץ, החזיקה בחבל בידה החופשית ותמכה את רגליה בגזע. אחת שתיים טיפסה בגזע" (עמ' 119-120). עושרה וכוחה הפיזי קונים לבילבי את חירותה, ובזכותם היא יכולה להיות מעל הנורמות החברתיות המקובלות ומעל המוסכמות של הסביבה. כאמור - גיבורת-על.

ג. השוואה בין בילבי לדמויות ספרותיות אחרות

1. טומי ואניקה

כשטומי ואניקה פוגשים את בילבי לראשונה, הם רואים אותה הולכת אחורנית. כשהם תוהים לפרש הדבר, מסבירה להם בילבי שכך נוהגים כולם במצרים. טומי מוכיח אותה מיד על כך שהיא משקרת, ומשבילבי מודה בכך, אניקה מזכירה: "לא יפה לשקר" (עמ' 12). זהו המשפט הראשון שאניקה אומרת לבילבי, בתפקיד המתריעה מפני דבר "לא נכון" שמתרחש, על פי אמות המידה שלימדו אותה. תפקיד זה של אניקה חוזר לאורך כל הספר. אניקה נרתעת מכל דבר שונה, מפחיד ולא מוכר שבילבי מביאה עימה. השהות עם בילבי מלווה בהרפתקאות אחרות שלא ניתן להיתקל בהן בחיי היומיום בלעדיה, ופעמים רבות אניקה נבהלת מכך. בתחילה קשה לה לקבל את הדברים האחרים והחדשים שבילבי מזמנת לה, אבל היא תמיד נסחפת אליהם בהנאה, משתלהבת ובסופו של דבר מצפה להזדמנות הבאה בה תיפגש עם בילבי.

כשבילבי, טומי, ואניקה הולכים לקרקס, למשל, בילבי מתכוונת להיענות לאתגר של ניצחון על אדולף - הגבר החזק ביותר בכל העולם - תמורת חמישים לירות. אניקה לא מאמינה שבילבי מסוגלת לנצח אותו ואומרת לה: "לא, אין את יכולה לעשות זאת, הרי הוא הגבר החזק שבכל העולם" (עמ' 85). בילבי, כמובן, מוכיחה לאניקה ולכל קהל הצופים שהיא בהחלט יכולה לנצח את "הגבר החזק בעולם", ובכך משנה מעט את תפיסתה של אניקה. בכל מקרה כזה, שבו אניקה עדיין לכודה באמונתיה הישנות ומתקשה לקבל את השונות ואת החדשנות שבילבי מביאה איתה, היא מבינה - צעד אחר צעד - שבילבי מסוגלת לכל ושהיא מגמישה את גבולות האפשרי. בהמשך הביקור בקרקס, טומי ואניקה צופים במגוון ליצנים, בולעי חרבות, שחקנים ולוליינים, ואז טומי אומר לאניקה: "ואף על פי כן, בעיני עלתה גילגי על כולם" (עמ' 89). בילבי מאפשרת לטומי ואניקה לחוות איתה את הבלתי-אפשרי ולהגשים חלומות. במפגשים ובהרפתקאות של טומי ואניקה עם בילבי, הם יכולים לעשות יותר מכל מה שמתדפק על דלתם ב"עולם האמיתי". בילבי מראה לטומי ולאניקה שאפשר לפעול איך שרוצים, ויוצרת עבורם מקום בו יוכלו להיות חופשיים ולעשות מעשים קרנבליים, החורגים משגרת יומם. בילבי עצמה נוהגת כך כל הזמן, עושה מה שהיא רוצה ולא נמנעת מדברים מסוימים רק בשל תביעת החברה או ציפיות המבוגרים. טומי ואניקה לא נוהגים כמו בילבי כל הזמן, אלא רק טועמים מתחושת החופש כשהם עם בילבי. לכן הם נשבים בקסמיה ומצפים בהתרגשות לכל ביקור בביתה. דוגמא

לתחושת החופש והביטחון שבילבי מעניקה לטומי ולאניקה, ניתן לראות בהזמנה שבילבי שלחה להם כדי להזמין אותם ליום הולדתה. בילבי כותבת בשגיאות כתיב מכיוון שלא למדה באופן מסודר מעולם, ובסעיף של קוד הלבוש ליום ההולדת בהזמנתה, היא כותבת: "טלבושט: מא שטרטסו" [תלבושת: מה שתרצו] (עמ' 124). בין כל האירועים המחייבים לבוש מסוים המוכתב לטומי ואניקה על ידי המבוגרים, בילבי מעניקה להם הזדמנות להתלבש איך שהם רוצים, להתנהג כראות עיניהם ולהגיד מה שעולה בדעתם. היא מעניקה להם חופש בחירה שנשלל מהם, ומילדים אחרים, בחיי היום-יום. צמד האחים מקבלים את ההזמנה ליום ההולדת, והם אכן "שמחו מאוד והחלו לרקוד ולכרכר" (עמ' 124).

יש פער גדול בין חופש הבחירה בעולמה של בילבי לבין מידת החופש לה זוכים רוב הילדים. כשהיא מצטרפת לטיול השנתי של בית הספר ומשתובבת כהרגלה, המורה מחליטה לקחת אותה לשיחה. "את רוצה להיות גברת מושלמת כשתהיי מבוגרת, נכון?" (עמ' 185), ובילבי עונה שהיא כבר החליטה להיות שוודדת ים לכשתגדל. "אין את סבורה, המורה, שאפשר להיות גם שוודדת ים וגם גברת מושלמת?" שואלת בילבי, והמורה עונה שהיא אינה סבורה שזה אפשרי. בילבי חושבת מעט ולבסוף מחליטה: "שמעי, המורה, מותר לגברת מושלמת שבטנה תהמה? (...) שכן אם אין זה מותר, מוטב שאחליט מיד להיות שוודדת ים" (עמ' 186-187). יותר מהחשיבות של הבחירה באחת משתי הדרכים, משמעותי כאן עצם קיומן של השתיים. זכות הבחירה הזו היא נדירה. לאניקה, למשל, אין בכלל אפשרות לבחור. בזמן שיחתה של בילבי עם המורה, היא מבחינה באניקה המחטטת באפה. "אניקה! קראה גילגי בתקיפות, מה את עושה? זכרי שגברת מושלמת אין דרכה לחטט באפה אלא אם היא לבדה" (עמ' 186). לאניקה אין אלטרנטיבה; לפי הכללים במקובלים עליה לגדול ולהיות גברת מושלמת. בכך אניקה מייצגת את הילדה הממוצעת, שממנה נשללת זכות הבחירה. גם לאניקה וגם לסביבתה ברור מאוד המסלול בו היא הולכת, הקו הישר. לזה ניתן להשוות את בילבי יוצאת הדופן, הקו המתעקם והמתעקל. הקו הישר מוכרח להימצא בכדי שנוכל לראות עד כמה הקו העקום שונה ממנו, וכשאניקה מציגה את דמות הילדה הממוצעת, בילבי נראית יותר יוצאת דופן.

כשבילבי, טומי, ואניקה יוצאים לטיול, בילבי נכנסת לטבול בשלוליות. "גם את צריכה לנסות, אמרה לאניקה ההדורה בתלתליה שדמו למשי בהיר, בשמלתה הורודה ובעלי העור הלבנות והקטנות" (עמ' 72). בתיאור זה, של בילבי הקופצת למים ואומרת שכעת היא יכולה לוותר על חפיפת הראש, לעומת אניקה הלבושה בבגדים יפים ונקיים שאסור ללכלך ונראית כמו בובה קטנה- מוצגים ההבדלים בין

שתי הילדות. בילבי יכולה להיכנס למים ללא היסוס, ואילו אניקה נוהגת כמצופה ממנה: "בפעם אחרת, אמרה אניקה כילדה חכמה" (שם, שם). אך ניתן לשאול, מדוע אניקה נרתעת מהדברים הזרים והשונים שבילבי חושפת אליהם את הסובבים לה, בעוד שטומי נרתע מכך פחות. טומי משתחרר מהר יותר מהפחד, ומתמסר ביתר קלות להרפתקה שמציעה בילבי. דוגמא לכך ניתן לראות בתגובותיהם של טומי ואניקה לכניסה של בילבי לתוך גזע עץ חלול. אניקה דואגת מכך שבילבי לא תצליח לצאת לעולם: "אוי, איך תצאי?" (עמ' 60), ופורצת בבכי. אך טומי רוצה לנסות גם הוא: "אולם טומי היה אמיץ לב. גם לא פחד מלהיכנס לתוך הגזע האפל" (עמ' 62). גם, כשבילבי הציעה לטפס על העץ, נאמר כי: "טומי קפץ מיד מעל השער, מתלהב מההצעה" (עמ' 58), ואילו "אניקה היססה במקצת". טומי אינו חף מפחדים, אבל אפילו כשהוא נרתע מחווייה לא מוכרת, למשל, כשבילבי שוברת בטעות בובת תצוגה בחנות, תגובתו פחות קיצונית משל אניקה: "טומי נבהל, ואניקה עמדה לבכות" (עמ' 147).

המקרה הדרמטי ביותר בספר הוא רגע העזיבה של בילבי. לקראת סוף היצירה אביה מגיע אליה במפתיע ומציע לה לעבור לגור יחד איתו על אי בודד. בילבי מסכימה בתחילה ואף נפרדת מכולם, אך לבסוף מתחרטת ומחליטה כי היא רוצה להישאר לגור לבד בביתה. כשהעזיבה עדיין עומדת על הפרק, טומי ואניקה נעצבים ומגיבים לכך באופן קשה: "אניקה חשה כאילו דבר מה חונק את גורנה כל הבוקר, וכשראתה את גילגי הנושאת את סוסה לפניה, סר אותו מחנק. היא התחילה לבכות, כשהיא נלחצת לארגז גדול בחוץ: תחילה חרש, אבל אחר כך בקול רם. –אל תבכי! אמר טומי ברוגז. הרי את מלבינה את פנינו בפני כל האנשים האלה. אניקה שמעה את תוכחתו, ומיד פרצה בשטף דמעות ממש. בכתה עד שכל גופה רעד. אומי בעט באבן, עד שנדרדרה אל שפת החוף ונפלה למים" (עמ' 239). גם טומי וגם אניקה נמצאים בסערת רגשות מעצם המחשבה על כך שבילבי עומדת לעזוב אותם, אך הם מבטאים את רגשותיהם בדרכים שונות. אניקה מתאפקת מלבכות בתחילה, אבל הבכי שלה משתחרר בקלות עמהטריגר הראשון. טומי, לעומתה, אינו רגיל לבכות ולהראות את פחדיו ואת חולשותיו, והוא מרגיש שאינו מסוגל לבכות מול אנשים. טומי עוצר את הבכי ואוגר אותו בתוכו, מפני שהוא מתבייש בו. העובדה כי אחותו לאמתביישת לבכות מעצבנת אותו, והוא נבוך. "אילו לא ראה אותו איש, היה טומי חפץ מעומק ליבו לבכות במקצת גם הוא. אולם דבר זה מן הנמנע. הוא בעט בעוד אבן" (עמ' 240). טומי יודע שיש לו צורך בפריקת רגשותיו כעת, אך הוא לא מוכן, או לא מסוגל, לעשות זאת בציבור.

כשבילבי רואה את טומי ואניקה במצב הזה, שבורים וכואבים, היא מיד מתפנה לדאוג להם. "כמה משונות עיניה, הרהר טומי. כך בדיוק נראתה אמו פעם, בשעה שהוא היה חולה מאוד" (עמ' 242). בילבי מודאגת. היא מוצפת ברגש אימהי ורוצה לנחם את חבריה. בילבי מנהיגה ומובילה את טומי ואניקה מאז שפגשה אותם לראשונה, והיא חשה כלפיהם אחריות, כמו הייתה בוגרת וגדולה יותר מהם. בתחילה היא פונה לאניקה: "אניקה שכבה ללא כוח על הארגז. גילגי אספה אותה בזרועותיה. –שלום, אניקה, שלום! לחשה. אל תבכי!" (עמ' 242). אחר כך עוברת בילבי לטומי: "לקחה גילגי את ידו של טומי ולחצה אותה בכוח. מיד עברה בריצה את המעבר (אל הספינה). באותו רגע התגלגלה דמעה גדולה על אפו של טומי. שוב הידק את שיניו אך ללא הועיל, עוד דמעה נשרה" (עמ' 243). בילבי מבחינה בתגובות השונות של טומי ואניקה. היא יודעת שאניקה צריכה חיבוק גדול, בעוד שטומי לא רוצה לחשוף את רגשותיו ולהיתפס כרגיש, ולכן היא מסתפקת בלחיצת יד חזקה, וממהרת להיעלם לפני שהוא ירגיש צורך להסתיר את בכיו מפניה. מיד אחר כך, כשהיא הולכת, לטומי כבר קשה לעצור את דמעותיו.

הבעת הרגשות של טומי ואניקה מציפה, למעשה, פן רגשי מעולמה הפנימי של בילבי עצמה. השיקוף וההחצנה של הכאב המתלווה להתנתקות מדמויות קרובות, שנפשה נכרכה בנפשו. התגובות שלהם מלמדות את בילבי שיעור משמעותי בתבונה בין-אישית.

לשמחתם של טומי ואניקה, בילבי מחליטה לקפוץ מהספינה ולחזור לביתה. כשהם מבינים את החלטתה, מתואר כי "טומי נתמלא שמחה עד שפרץ בשיר" (עמ' 246), ואילו "אניקה בכתה בכי רב כל כך שלא יכלה לעצור את דמעותיה בבת אחת. עוד התייפחה, אך התייפחויות קטנות ומאושרות בלבד שחדלו מעט מעט". דווקא כשהעצב מתחלף בשמחה באופן פתאומי, לטומי קל יותר לעבור מן המצב הכאוב והרגיש שלא מוכר לו ולא אהוד עליו, למצב השמח והפעיל. לאניקה לוקח יותר זמן לעכל את הבשורה, ולהירגע מהבכי הגדול. נראה כי באופן קבוע לטומי נוח יותר עם רגשות שמחים וחיוביים, בעוד אניקה נוהגת לתפוס את המשבצת של החשש והמצוקה.

הרפתקה מעניינת במיוחד מתרחשת בספר כשבילבי לוקחת את טומי ואניקה לשייט בסירה, ואחר כך ללינה באוהל על החוף. בערב בילבי מכינה קפה וכריכים, ומספרת סיפורים לאור המדורה. כשהיא שרה שיר שודדי ים מפחיד, טומי אומר: "גילגי, בקרבי מתעוררות הרגשות מוזרות כל כך, כשאת שרה כך (...) אני מרגיש כה נורא ויחד עם זה כה נהדר" (עמ' 200). תגובתה היא: "אני בקרבי

מרגישה כמעט אך ורק נורא". טומי, שלא מפחד מהשיר אלא נמלא התרגשות, רוצה להיות שודד ים, כמו שבילבי מתכננת להיות: "אני אצא הימה כשאהיה מבוגר, אמר טומי בקול פסקני. אהיה שודד ים כמוני כמוך, גילגי". בילבי מתלהבת מאמירתו, ומתחילה לתאר את הרפתקאותיהם המשותפות שיקרו בעתיד. "ואילו אני? אמרה אניקה קובלת. אני איני מוצאת בי אומץ להיות שודדת ים. מה אעשה?" (עמ' 201). בעוד לטומי האמיץ יש אפשרות לבחור לעשות כל מה שירצה, ולבילבי החופשייה ממחויבויות ונורמות התנהגות יש גם בחירה מלאה, אניקה אינה יכולה להיות שודדת ים. היא עתידה להיות "גברת מושלמת" כפי שמצפים ממנה המבוגרים בחייה. המורה בבית הספר בטוחה שבילבי שואפת לגדול להיות גברת מושלמת, ומצפה ממנה, כמו גם מכל תלמידותיה, להיות גברות מושלמות לכשיגדלו. לפי תפיסת עולמה של המורה, אי אפשר להיות גם שודדת ים וגם גברת מושלמת. לכאורה זו גם המסקנה של בילבי, לאחר שהיא מוודאת שלבטנה של גברת מושלמת אסור להמות. הסיפור של אניקה, אם כן, כתוב מראש. היא לא יכולה להיות שודדת ים. נגזר עליה להיות גברת מושלמת ומפוחדת, ורק אחיה יוכל לעבור הרפתקאות מרתקות ומסמרות שיער יחד עם בילבי. בילבי, כדרכה, מוצאת פתרון לאניקה: "אין דבר! (...). תלכי עימנו אף על פי כן, ותורידי את האבק מעל הפסנתר". בילבי מוצאת לה את דרך האמצע, כשהיא מודעת לתפקידה המיועד של אניקה - להיות גברת מושלמת. בילבי בונה לאניקה מקום משלה בספינת הפיראטים, היא פשוט תהיה הפסנתרנית. אין לראות בכך נחמה פורתא או תקוות שווא כדי להרגיעה. בילבי באמת נותנת לאניקה מקום אחר להיות בו, כמה דרגות מעל זו של "הגברת המושלמת". בילבי מאפשרת לאניקה לצאת מהפחד הקבוע שלה, ומסמנת לה את הדרך להיות גם אחרת: "אניקה החזיקה ביד גילגי, שכן בכך כאילו נעשה הכל פחות מסוכן בהרבה" (עמ' 201-202). לאט לאט, דרך ההרפתקאות והשהות במחיצת בילבי, אניקה מתחילה להעז וליזום יותר ויותר. אם בתחילת המסע בסירה ניתן היה למצוא משפטים כמו: "גילגי, אל תדברי כך! אמרה אניקה ברעדה" (עמ' 197), או "אניקה נבהלה. – איזה חיות טרף? שאלה בקול רועד" (עמ' 198), בסוף המסע אניקה נשמעת חזקה ונחושה הרבה יותר. כשאין צלחות וסכו"ם, אניקה אומרת: "נאכל בידיים?" (עמ' 207), ותוחבת לביבה לפיה "תוך הנאה רבה". לא היה זה רק מסע הרפתקאות, היה זה מסע חניכה.

למרות זאת, כשהילדים מאבדים את הסירה בילבי אומרת שייתכן וישארו באי עוד הרבה שנים, והיא מרגיעה את טומי ואניקה בכך ש"כשיגיע תורו של טומי להתגייס לצבא, נאלץ לנטוש את המקום" (עמ' 209). לאחר מכן, כשבילבי מחליטה לשלוח מכתב בבקבוק כבקשה לעזרה, היא מניחה את העיפרון

והנייר לפני טומי, ואומרת לו: "כתוב אתה, הבקיא יותר באומנות הכתיבה". גם בצבא וגם בכתיבה, לאניקה עדיין אין מקום. ניתן לראות זאת גם כשהילדים בוחרים מתנות לעצמם בחנות הצעצועים: "אניקה בחרה בבובה נפלאה בעלת שיערות בהירות ומתולתלות ומשלת משי ורודה, שהייתה אומרת "אמא" כשלחצו על בטנה. אומי חשקה נפשו ברובה פיצוץ ומכונת קיטור, ואת אלה קיבל" (עמ' 153).

בדבר אחד יש לאניקה יותר בחירה ואפשרות מאשר לטומי ולבילבי. בבכי. לאניקה אין בעיה לבכות כשהיא נתקלת במשהו קשה, עצוב, או מפחיד, אך לא כך הדבר בנוגע לטומי, כפי שניתן היה לראות במקרה עזיבתה של בילבי, ולא כך הדבר גם אצל בילבי עצמה. בטיול השנתי של בית הספר אליו בילבי מצטרפת, היא רואה פתאום גוזל קטן שנפל מהקן. "הוא מת, ראו, הוא מת לגמרי!" (עמ' 176), היא אומרת. אניקה רואה את הדבר וקוראת "אח, חבל! חבל!", ואילו טומי מבחין בבילבי: "גילגי, הרי את בוכה! אמר טומי לפתע". בילבי מבינה שנתפסה: "בוכה! אני! אמרה גילגי. אני איני בוכה לעולם. – אבל הרי את אדומת עיניים, התעקש טומי" (עמ' 177). בילבי מתחילה לספר על אדם שהיא פגשה עם אביה בבטאביה, שהיה אדום עיניים עד כדי כך שהשוטרים אסרו עליו להופיע ברחובות מפני שהאנשים חשבו כי הוא פנס מאותת. היא מנסה להעביר נושא, וטוענת: "אדומת עיניים- אני! לא, אל תחשוב שאני בוכה על ציפור- אפס קטנה כזו!". גם בילבי, כמו טומי, לא מרגישה בנוח לחשוף את חולשותיה ואת עצבותה. מתברר שלמרות החופש והחירות העצומה שיש לבילבי, והשחרור שלה מכללים, חוקים, ונורמות- גם לה ישנן מגבלות בינה לבין עצמה, גם אם פחות מלילדה הממוצעת, והיא לא מרשה לעצמה להיות עצובה ופתוחה לגמרי, כמו אניקה. כשבילבי עומדת בין המון של אנשים המביטים בילדים הנמצאים בקומה גבוהה של בניין בווער, היא שואלת על מה המהומה ומדוע הילדים מתייפחים. "אין את סבורה שגם את היית בוכה, אילו היית עומדת שם למעלה בלא אפשרות לרדת?" (עמ' 118), עונה לה אדון אחד העומד שם. "אני איני בוכה אף פעם" עונה גילגי, ובכך מגלה את אחד הדברים היחידים שהיא אינה מרגישה שהיא יכולה לעשות- לבכות.

2. אמיל

בשנים 1963-1997 אסטריד לינדגרן כתבה סדרת ספרים המגוללים את מעלליו של אמיל, ילד קטן משוודיה. אמיל גר בחוות קטהולט עם הוריו, אחותו הקטנה, משרת ומשרתת. בספרים אמיל מוצג כילד "פראי ועקשן נורא"³⁹, וכל סיפור מתאר תעלול נוסף שלו. במובנים רבים, אמיל ובילבי דומים מאוד. שניהם ילדים שובבים שעושים מעשים לא מקובלים, ושהמבוגרים בסביבתם תופסים אותם כבעייתיים. לאמיל ולבילבי אין בעיה לצאת כנגד הממסד, הם לא מקבלים כל דבר שנדרש מהם לעשות, ונוהגים להתנהל כרצונם ולא לפי ציפיות החברה. "אבל חכי עד שאלפרד יראה אותי", אמיל אומר לסוסתו כשהוא מחש את משרתו האהוב בין כל החיילים במחנה האימונים, "הוא יבוא אליי בריצה, והאיש השמן הזה יוכל להמשיך בתרגילי הסדר שלו לבדו כמה שהוא רוצה" (אמיל, עמ' 86).

לאמיל לא אכפת מכללי ההתנהגות הנהוגים, הוא עושה רק מה שהוא רוצה. כשהוא מגיע למאגר הנקניקיות הטעימות שאמו הכינה לכל האורחים, הוא לא חושב פעמיים ומחסל את כולן, פשוט מפני שזה מה שהוא רוצה. בדומה לאמיל, גם בילבי מציינת רק לעצמה, ולא מוכנה לקבל הוראות מאחרים. כך למשל כשמגיעים שוטרים לביתה של בילבי, ומנסים לגרום לה ללכת לבית ספר. כשבילבי שואלת אותם למה, השוטר מסביר לה שבבית הספר לומדים דברים מועילים, כמו לוח הכפל לדוגמה. "אני מסתדרת יפה כבר תשע שנים ללא פוח-לקל (...), ולכן אני בטוחה שגם להבא אוכל להמשיך ככה" (גילגי, עמ' 32), בילבי עונה. לאחר ויכוח קצר ביניהם, אומר אחד השוטרים: "שלא תהיה גילגי סבורה שיכולה היא לעשות כרצונה. שהרי עליה ללכת עימם לבית היתומים, ללכת אחת שתיים" (גילגי, עמ' 33). מיד אחר כך ניגש השוטר אל בילבי ותופס בזרועה. בילבי משתחררת בקלות, דוחפת אותו במכה קלה, ואז בורחת דרך מעקה המרפסת.

אי ציות לאיש מלבד הם עצמם זו אינה הנקודה היחידה בה אמיל ובילבי דומים. בילבי ואמיל חולקים תכונה משותפת של הצלת אנשים אחרים, בצורה הירוואית ממש. דוגמה לגבורה כזו של אמיל ניתן לראות למשל בהצלת גברת מגניבת כל כספה, כשהוא נותן לה את רובה הצעצוע שלו שאיתו היא מאיימת על הגנב, ובזכותו הגנב "החוויר כולו (ו)הרים את ידיו בפחד ורעד כולו" (אמיל, עמ' 99).

גילגי מדגימה מעשה גבורה אמיץ כשהיא מצילה שני ילדים הלכודים בקומה גבוהה בבניין שעולה

³⁹ אסטריד לינדגרן. *ילד ושמו אמיל*, תרגום: תמר שלמון, תל אביב: עם עובד, 1980. עמ' 7.

באש, "גילגי הגיעה בשלום לעץ עם שני הילדים, ואז קראו האנשים בכיכר הידד, עד שעלה שאון רב שגבר על רשרוש האש" (גילגי, עמ' 121). בילבי ואמיל הם היחידים הסיטואציות האלו שיכולים להעניק עזרה, וכשהמצב ניצל בזכותם הם מקבלים הרבה תודה והערכה.

אך ישנם גם הבדלים משמעותיים בין אמיל ובילבי. שוני מרכזי ביניהם הוא המשפחה של אמיל מול יתמותה של בילבי. לאמיל יש בחייו אנשים שדואגים לו, אחראים עליו, ושתפקידם הוא להגן, לחנך, ולאהוב אותו. אמו של אמיל שומרת עליו מפני האנשים הטוענים כי הוא "ילד כזה לא מחונך, שום דבר לא יצא ממנו" (אמיל, עמ' 10). אנשי הכפר מאוד לא מרוצים מהתנהגותו של אמיל, ואף עורכים מגבית שבמסגרתה כל אחד תורם חצי לירה למען המטרה החשובה של לשלוח את אמיל לאמריקה, כמה שיותר רחוק מהם. אמא של אמיל מתעצבנת עליהם, וזורקת את כספר בעודה אומרת "אמיל הוא ילד טוב (...), ואנחנו אוהבת אותו בדיוק כמו שהוא" (אמיל, עמ' 109). אביו של אמיל, גם שהוא כועס עליו ומעניש אותו, עדיין דואג לאמיל ורוצה בטובתו. למשל במקרה בו אמיל תוקע את ראשו בתוך סיר המרק ולא מצליח להוציאו משם, ומובל לרופא. אצל הרופא אמיל מתנגש בשולחן וכך שובר את הסיר ומחלץ את ראשו, ובכך מרגיז את אביו בגלל ההפסד הכספי על סיר המרק. אך כשהוא מבקש לחמניות מתוקות מיד לאחר מכן, אביו מתרצה וקונה לו אותן. גם כשהאב כולא את אמיל במחסן העצים בשל כך שהעלה את אחותו אל ראש התורן, הוא מזדרז לשחרר את בנו לאחר שהוא מבין שהשאיר אותו בטעות קצת יותר מצדי זמן במחסן. אמיל לא נמצא במחסן משום שהוא ברח משם, וכל בני הבית והאורחים מתגייסים לחיפושים אחריו, דואגים לו מאוד, בוכים עליו, ומספרים כמה היה ילד טוב.

אידה, אחותו של אמיל, גם אוהבת אותו מאוד ונהנית לשתף פעולה עם תעלוליו. היא מרחמת עליו כשהוא נקלע לצרה, וסולחת לו על הדברים שהוא מעולל לה. אפילו כשאמיל "צבט אותה רק טיפ טיפה כשהתחשק לו ללקק את הסוכריה שלה", אידה בכל זאת "הייתה סבורה שהוא ממש נחמד" (אמיל, עמ' 36) מפני שהוא שיחק איתה הרבה באותו יום. "כמה נחמד שאמיל ממציא בלי סוף המצאות עליזות" (אמיל, עמ' 48), חושבת אידה, ומכך ניתן להבין שהיא מעין בת-ברית לאמיל בתעלוליו ופעולותיו שלא מקובלות על ידי המבוגרים.

אלפרד, המשרת שעוזר בעבודות החווה, הוא חבר טוב של אמיל ומתואר כי "אמיל היה שובב ועשה תמיד צרות, אבל לאלפרד לא היה אכפת" (אמיל, עמ' 77). אך לינה, המשרתת, אינה מחבבת את אמיל: "הוא עושה המון צרות, הילד, (...) אף פעם לא ראיתי ילד שובב שכזה" (אמיל, עמ' 13). לינה

היא היחידה מבני הבית שבאמת לא מוכנה לקבל את תעלוליו. גם כשהוריו של אמיל לא מרוצים מהתנהגותו, הם מאפשרים לו להמשיך לנהוג כך, ולא נוקטים פעולות קיצוניות כנגד זה. כך שלמרות שהתנהגותו של אמיל לא מקובלת, עומדות לצידו דמויות שאוהבות אותו ומאפשרות לו להיות הוא עצמו.

לבילבי, לעומת זאת, אין משפחה. אמה נפטרה, אביה נמצא הרחק בים, והיא חיה לבד בביתה. גם לבילבי יש חברים שאוהבים ומקבלים אותה, אלו טומי ואניקה, אך טומי ואניקה לא יכולים להגן עליה מידי המבוגרים והממסד. הם אינם יכולים למנוע מהמשטרה לקחת אותה לבית היתומים, או מהגנבים לגנוב את כספה, ובגלל זה בילבי מוכרחה להגן על עצמה. כדי שתוכל לעשות זאת יש לבילבי כוחות פיזיים ונפשיים עצומים, והיא עומדת בגבורה מול כל מי שרוצה לגרום לה לפעול כפי שהוא היה רוצה. הכוחות של בילבי הופכים אותה מילדה שובבה לסופר-ילדה, גיבורת על. אמיל הוא ילד שובב שלא אוהב לציית להוראות, בעוד בילבי היא יותר מילדה לא ממושמעת, יש לה גם כוחות לא רגילים. בילבי צריכה את הכוחות האלו בכדי להגן על עצמה, מפני שאין לה סוללת הגנה בדמות משפחה, כמו שיש לאמיל.

נקודה נוספת המבדילה בין אמיל לבילבי, היא ההמצאות בתוך המערכת. המשפחה התומכת והאוהבת של אמיל גורמת לו להיות חלק מהחברה. הם גרים בחווה בכפר ומתנהלים כחלק מהכפר, שלא כמו ביתה יוצא הדופן של בילבי. בילבי נתפסת כחריגה בתוך תושבי העיירה שלה, והיחידים שמבקרים כאורחים בביתה הם טומי ואניקה, בניגוד לביתו של אמיל שם נערכות מסיבות מרובות חברים ומכרים. למרות שאמיל נחשב לילד מופרע ושונה, הוא עדיין נמצא בתוך המסגרת של הכפר, מיועד ללכת לבית הספר, וכשיגדל להיות מובגר נורמטיבי ומוצלח בעיני החברה. גם כשאמיל בועט במערכת, הוא בועט בה מבפנים. "אמיל, מה יהיה כשתתחיל ללמוד, מה יהיה הסוף?" (אמיל, עמ' 110), שואלת אותו אימו. למרות שברור שאמיל יעולל תעלולים בבית הספר, הוא עדיין יעשה זאת במסגרת של בית הספר. "יהיה טוב, אני לא אעשה יותר תעלולים... כשאלך לבית הספר" עונה אמיל, ואימו נאנחת "אני מקווה". לאחר שהאם יוצאת מהחדר, אמיל מוסיף: "כן, אבל אני לא כל כך בטוח". בילבי, לעומתו, לא הולכת לבית הספר. אין אף אחד שיכריח אותה, והיא קשובה רק לרצונותיה. בילבי נמצאת לחלוטין מחוץ למסגרת, וזאת בגלל שאין מי שמסוגל להכניס אותה למסגרת- כוחה עולה על של כולם.

מדוע בילבי מחזיקה בכוחות על טבעיים כאלו, בעוד אמיל הוא ילד רגיל ושובב? אני טוענת כי הסיבה נעוצה בכך שבילבי היא בת, ואמיל הוא בן. בתור בן, אמיל יכול להיות ילד שובב בלי להתפס כמשהו חריג במיוחד. אך ילדה שלא מצייתת לחוקים ועושה כרצונה, זהו מחזה שנתפס כקיצוני הרבה יותר מאשר ילד שמתנהג בפראות ולא מקשיב לכללים. בכדי ליצור דמות של ילדה שפועלת רק על דעת עצמה ולא בהתאם לציפיות הסביבה, הילדה מוכרחה להחזיק בכוחות מיוחדים, שלא קיימים בעולם האמיתי. אין ילדה שגרה לבד בביתה, שחזקה יותר מכל יצור אחר, שאינה חולה אף פעם. לכאורה, רק ילדה בדיונית ולא מציאותית שכזו יכולה להתנהג לפי מה שהיא חושבת לנכון, ולא לפי הנורמה. ילדה זו היא בילבי. אמיל, לעומתה, יכול להיות ילד שובב בלי לעורר מהומה רבה מדי, והוא לא צריך את כוחות מיוחדים בכדי שהחברה תקבל את השונות שלו.

3. רוניה

בשנת 1981 יצא הספר רוניה בת השודד⁴⁰, שנכתב גם הוא על ידי אסטריד לינדגרן. בספר מסופר על רוניה, ילדה שחיה בטירה ביער עם חבורת שודדים, עם אמה לוביס ועם אביה מטיס - מנהיג החבורה. במהלך הספר רוניה מתחברת עם ברק, בנו של מנהיג חבורת השודדים האוייבת, ועוברת ביחד איתו חוויות משמעותיות ותהליך התבגרות. ישנן נקודות דמיון בין דמותה של רוניה לזו של בילבי, ובפרק אפרוש ואבחן אותן.

תכונה משותפת אחת היא ההרפתקנות והסקרנות של שתי הילדות. כשניתנת לרוניה רשות לצאת ולחקור את היער המקיף אותה, היא מאושרת מתגליותיה ונהנית לחזור בכל יום להרפתקאות ביער. גם לאחר חוויות לא נעימות, כמו במקרה בו הגמדים האפורים תפסו אותה או כשרגלה נתקעה במאורה, רוניה חוזרת ליער ולוקחת סיכונים בכדי שתוכל להתגבר על פחדים ולהתרגל ליער. "היא לא פחדה משום דבר. לא מגמדים אפורים, לא מציפורי טרף ולא מן האפשרות שתאבד דרכה ביער, וגם לא חששה שתיפול לנהר" (רוניה, עמ' 17). גם בילבי, כמו רוניה, אוהבת לקפוץ להרפתקאות ולדאוג שבכל יום יקרה משהו חדש ומסעיר, והיא לוקחת את טומי ואניקה חבריה לסיטואציות ומקומות מעניינים.

אך מלבד הרצון לחקור ולחוות בעצמן, כוחן הנפשי מתבטא גם בעמידה על שלהן, נאמנות לעקרונות ולרצונות שלהן, וזו תכונה נוספת שהשתיים חולקות. למשל, בילבי נאבקת עם חבורת בריונים שמציקים לילד אחר, ובכך מצילה את הילד ומלמדת את הבריונים לקח. גם רוניה לא מוותרת על מה שהיא רואה לנכון, וכשאביה חוטף את חברה הטוב מחבורת השודדים האוייבת, היא מתנגדת: "[רוניה] צרחה והתחילה להכות את מטיס בכל מקום שהגיעו אליו אגרופיה. "אתה חיה רעה, את זה לא תעשה" (רוניה, עמ' 78). לבילבי, בניגוד לרוניה, אין הורים או אנשים האחראים עליה, ולכן היא יכולה להתנגד ולעשות מה שהיא רוצה, למשל - לא ללכת לבית הספר. מי שעומד בדרכה של בילבי הם המבוגרים, אך אלו לא אחראים רק עליה באופן אישי, ולכן מניחים לה לאחר הבעת ההתנגדות הראשונה, ולא מתערבים יותר בחייה. רוניה צריכה להיאבק קשות עם אבא שלה כדי לשמור על עקרונותיה, והמאבק הזה גובה ממנה מחיר כבד. רוניה לא מוכנה לסלוח לאביה על שחטף ופגע

⁴⁰ אסטריד לינדגרן. רוניה בת השודד, תרגום: תמר שלמון-נסי, תל אביב: עם עובד, 1986.

בחברה, ולכן היא מורדת בו ומוסרת את עצמה לידי חבורת השודדים האוייבת, וכך משתחררים שני הילדים בעסקת חליפין. אביה של רונייה מרגיש שבור ונבגד מהמעשה הזה, ואומר למנהיג חבורת השודדים הנגדית: "בוא, תיקח את בנך, (...) אבל לא תוכל להחזיר לי את ילדתי, כי אין לי ילדה" (רונייה, עמ' 82). בעקבות המעשה יחסיהם של רונייה ואביה מדרדרים כמובן, וגם הוריו של ברק רודים בו ויחסיהם אינם טובים.

מקרה זה מוביל לנקודת הדמיון הבאה בין רונייה לבילבי, והיא ההפרדות מהבית, ובעיקר מהאב. סיפור היציאה מהבית וההתבגרות של רונייה מתחיל לאחר מעשה הבגידה, והיא וברק מחליטים לברוח מבתיהם, ולעבור לגור ביחד במערה ביער. היכרותם עם היער עוזרת להם, והם משיגים אוכל ומים בעצמם, מתגוננים מפני הסכנות שביער, ומצליחים לשרוד. לאחר זמן רב, אמה של רונייה באה לבקר אותם ומנסה לגרום להם לחזור הביתה, אך רונייה מסרבת. רק כאשר אביה בא בעצמו למערה ומתנצל, רונייה אומרת שתסכים, אך רק אם יותר לברק לחזור עימה. האב מסכים, אך ברק לא מתרצה. רונייה מסבירה לו ביחידות שהם לא יצליחו לשרוד את החורף הקר במערה, ולכן כדאי שיחזרו למבצר ורק באביב ישובו להתגורר במערה שלהם. לבסוף, ברק מסכים. כשמגיע האביב, שניהם חוזרים למערה ללא התנגדות מצד ההורים, ומוסכם שבסתיו רונייה וברק יחזרו שוב למבצר, כפי שהיה בפעם הקודמת.

הספר בילבי מתחיל בנקודה בה בילבי עוברת לגור בבית שלה, לאחר שאביה נסחף בים. סיפור היעלמותו של האב מתואר במבט לאחור, ולא בזמן אמת, ולא מסופר בכלל על מה שקרה לפני כן, כך שהקוראים אינם יודעים מה אירע קודם, מה היה אופייה של בילבי לפני שנפרדה מאביה ומה היה טיב הקשר ביניהם. בהשוואה לרונייה, יהיה זה כאילו הסיפור יתחיל מהנקודה בה היא עוברת לגור במערה עם ברק. לא ניתן להשוות את החיים העצמאיים החדשים של בילבי לאילו שהיו לה לפני שגרה בבית לבד, ולכן אי אפשר לדעת אם התבגרה מאז, או אם הייתה כזו גם כשחיה עם אביה. אך בסוף הספר האב חוזר לחייה של בילבי. הם נהנים מאוד ביחד, והאב מציע לבילבי למלוך איתו על אי בים. בילבי מסכימה ומתרגשת מאוד, ואף עולה על הספינה שתיקח אותם לאי, אך כשהיא רואה כמה טומי ואניקה עצובים על לכתה, היא מחליטה להישאר. היא מסבירה לאביה שהיא אינה יכולה לשאת את העובדה שמישהו יבכה בגללה, ושהיא רוצה לגור בביתה: "מוטב לילדה שיהיה לה בית מסודר ושלא תשוטט ביותר על הים" (גילגי, עמ' 244). ניתן לפרש זאת כמסקנה לפיה חיים רגילים ומסודרים טובים מחיים שלא על פי הנורמה. אך אני מפרשת זאת כדרישה של בילבי לעצמאות. אין

לה בעיה לחיות חיים פורעי סדר ולא כמו רוב החברה - להפך, בילבי לא ילדה רגילה והיא יוצאת דופן כמעט בכל דבר שהיא עושה. - אך היא רוצה להיות אחראית על חייה, ולעצב אותם כרצונה בלי להיות שייכת למישהו אחר: "ללא ספק טוב ביותר לילדים לחיות חיים מסודרים במקצת. על אחת כמה וכמה כשהם זוכים לסדר אתם בעצמם". הזמן בו בילבי הייתה אדונית לעצמה גרם לה להבין שהיא יכולה בהחלט להסתדר לבד, וזה אפילו קורץ לה הרבה יותר מאשר חיים תחת מישהו אחר, גם אם הוא אביה שהיא אוהבת ונהנית בחברתו.

בילבי ורוניה מעצבות להן חיים משל עצמן, על פי דעותיהן ועקרונותיהן, והן נלחמות על כך שיתאפשר להן לחיות כפי שהן רוצות. פעמים רבות הן מוחות נגד מעשיהם ודעותיהם של המבוגרים, ולא מוכנות לשתף פעולה עימם. כך קורה למשל כשבילבי מוכיחה לגנבים שהם אינם צריכים לעשות מעשים רעים בכדי לזכות בדברים, או כשהיא מוכיחה למורה וגם לשוטרים שהיא אינה צריכה ללכת לבית הספר: "אני מסתדרת כבר תשע שנים ללא פוח-לקל [לוח הכפל], (...) ולכן אני בטוחה שגם להבא אוכל להמשיך ככה" (גילגי, עמ' 32). רוניה מעבירה ביקורת קשה על דרכו האלימה של אביה, ולא מוכנה להימצא בחברתו כל עוד הוא ממשיך בהתנהגות הזו. שתי הילדות מתנגדות למבוגרים, ויוצאות כשידן על העליונה. לאחר מאבק, המבוגרים מפסידים ומחוייבים לקבל את רצון הילדות. בילבי ורוניה מחזיקות בדעות חדשניות ושונות מהעקרונות הישנים של המבוגרים בסביבתן, והן מצליחות לגרום לכך שאלו לא יחולו עליהן. תגובת המבוגרים לערעור המוסכמות של בילבי, היא להתייחס אליה כאל גורם זר ומוזר, ולא לערב אותה בשגרת חייהם. אבל המקרה של רוניה הוא אחר.

השתלשלות העניינים היא כזו שרוניה מורדת באביה, לאחר מכן משלימה איתו וחוזרת לגור בבית, ואז שתי חברות השודדים מסכימות ביניהן על קרב הוגן, בו מנצח אביה של רוניה והופך למנהיג של החבורות. בשיחה בין מטיס, אביה של רוניה, לבין מנהיג חבורת השודדים האוייבת לשעבר, בורקא, מטיס מנחם אותו: "בנך יהיה המנהיג, כך נדמה לי, כיוון שביתי אינה רוצה בכך, היא לא תשנה את דעתה- בזה היא דומה לאימה..." (רוניה, עמ' 138). רוניה קוראת מעבר לשולחן "ואתה חושב שברק רוצה להיות מנהיג של שודדים?" בורקא אומר שבוודאי שברק רוצה, אך אז "ברק צעד לאורך החדר, נעצר במקום שכולם ראו אותו. הוא נשא את ידו הימנית, ונשבע שלעולם לא יהיה שודד". אביה של רוניה מקבל את החלטתה שלא להמשיך את מורשתו ולהפוך למנהיגת השודדים, אך כעת מסתבר שגם המיועד השני לתפקיד לא רוצה בו. המבוגרים לא מביעים התנגדות, אך אביו של ברק נעצב: "בורקא ישב כשדמעות זולגות מעיניו, מתאבל על בנו שעזב אותו בצורה לא טבעית כל כך". מטיס

מנחם אותו ואומר "אני הייתי צריך להתרגל לזה, וגם אתה תצטרך. אין מה לעשות, כאלה הם הילדים של היום. הם עושים מה שהם רוצים. אתה צריך להתרגל לזה וזה לא קל!". לאחר המרד של רוניה, אביה למד לקבל אותה ואת השינויים שהיא מביאה עימה. ראשו פתוח לדעות חדשות, והוא מבין שהוא מוכרח להקשיב ולשנות את דרכיו אם צריך. הילדים הצליחו לחולל שינוי, ולהפסיק את מסורת הגניבה והשוד.

לבילבי אין מבוגרים בעיירתה שמקורבים אליה. המבוגרים מתפלאים ממוזרותה ומשלימים עם העובדה שהיא נוכחת בעיירתם בדרכה שלה, מבלי לקחת חלק משמעותי בחייהם. בילבי משפיעה בעיקר על חייהם של חבריה הקרובים, טומי ואניקה, והיא גם מהווה מודל אחר לילדים ולמבוגרים שצופים במעשיה והתנהגותה השונה ממה שמוכר להם. אך רוניה מצליחה לגרום לשינוי אמיתי, לגרום לאביה לקבל אותה ואת רעיונותיה החדשים, וכן לשנות את המסורת. בשני המקרים הילדות מביאות עימן רעיונות אחרים, אך רק במקרה בו המנהיג הוא אביה של הילדה, רעיונותיה מצליחים להתקבל. העובדה שבילבי היא לבד בעירה ואין לה אדם מבוגר שהיא נמצאת בבעלותו, עוזרת לה מאוד במקרים מסויימים ומאפשרת לה חופש, אך גם גורמת לכך שחברת המבוגרים יכולה להתעלם ממנה.

4. סטריאוטיפים מגדריים בספרי רוניה ואמיל

נקודה משמעותית נוספת בקטע בו ההורים מסכימים לכך שילדיהם לא ימשיכו את המסורת ויהפכו לשודדים, היא העובדה שרוניה יועדה להיות מנהיגת השודדים. אביה של רוניה אינו מצפה ממנה להפוך לשודדת אך ורק מפני שהיא לא רוצה בכך, ולא בגלל שהיא בת. עובדה זו היא מאוד יוצאת דופן בתרבות בה הבנים הם לרוב ממשיכי השושלת ולבנות לא ניתנת הזדמנות למלא תפקידים מנהיגותיים. לפי הפרמטרים הבוחנים ספרי ילדים מבחינה מגדרית, אותם הצגתי בשלב מוקדם יותר של העבודה, הדמויות הנשיות בספר רוניה בת השודד יוצאות דופן באופיין בין דמויות נשיות בספרי ילדים בדרך כלל. בספר ילד ושמו אמיל, לעומת זאת, אופי הדמויות מתאים לחלוקת התכונות המגדרית הרווחת בספרות הילדים.

תכונות האופי המייחדות כל אחד מבני שני המינים בספרה של רוניה, הן יוצאות דופן מאוד מהמקובל אצל דמויות בספרי ילדים, לפי הספרים שנבחנו על פי הפרמטרים. ניתן לומר כי רוניה היא הרפתקנית, יוזמת, בעלת תושייה, בעלת מחשבה עצמאית, חכמה, וטובת לב. כמו כן ניתן לראות כי לוביס מוצגת כעקשנית, בעלת עוצמה וגם דואגת לטיפול בכולם, ואילו אונדיס מוצגת כבעלת עוצמה מסויימת אך לא חכמה במיוחד ורעה באופן יחסי. הדמויות הראשיות הגבריות בספר מוצגות כבעלות כוח ומעמד, ומטיס, אביה של רוניה, מצטייר כאב דואג ומגונן במיוחד. דמות גברית נוספת היא פרק הרזה, השודד הזקן, שדואג לרוניה ולברק לעתיד טוב יותר ותומך בסתר ברעיונותיהם החדשים. בספרי אמיל, הוא מוצג כשובב, לא ממושמע, אינו לומד לקח, יצירתי, וערמומי ותמים בעת ובעונה אחת. בספרו של אמיל רבות מן הדמויות, משני המינים, מוצגות כלא חכמות ומגוחכות, אך ישנו פער בולט בין המשרת, שהוא חבר קרוב של אמיל ומבין לליבו, לבין המשרתת- שהיא טיפשה ומתעבת את אמיל בכל ליבה; כשאמיל נתקע בסיר היא אינה מצטערת על אמיל, אלא דואגת למרק- "כשראשו של אמיל תקוע בסיר המרק אי אפשר לבשל בו שום דבר, זאת מבינה לינה, יותר מזה אין היא מבינה" (אמיל, עמ' 18). ראוי לציון גם אמו של אמיל, שלמרות שהיא מתנהגת פעמים רבות ברגשנות וסלחנות, מציגה גם לעיתים דעה חזקה מול השאר ופועלת בעוצמה כשהיא מתנגדת לשאר אנשי הכפר שרוצים לשלוח את אמיל לאמריקה, וכן כשהיא שוברת את הסיר בכדי שאמיל לא ייתקע בתוכו פעם נוספת. דמויות נוספות בעלות אופי ראוי לציון הן רופא נחמד וגנב מרושע בגזרת הגברים, וגברת גנדרנית בגזרת הנשים.

בשונה מתכונות האופי, מידת שכיחות הופעתן של דמויות בנות שני המינים בספרה של רוניו תואמת את הממצאים של ספרי הילדים שנבחנו לפי הפרמטר הזה, בכך שמספר הדמויות הגבריות עולה על מספר הדמויות הנשיות. בספר של רוניו ישנן שלוש דמויות נשיות: רוניו, לוביס, אימה של רוניו-ואונדיס, אימו של ברק. לעומת מספרם הגדול של השודדים הגברים, ניתן להבין שמספרן של הבנות הוא זעום. בביתו של אמיל מתגוררות דמויות נשיות ושלוש דמויות גבריות-שווה בשווה, ומלבדן עוד מספר דמויות משניות שגם בהן החלוקה לגברים ולנשים שווה פחות או יותר.

העיסוקים ומלאכות הבית של הדמויות בשני הספרים, תואמים לאלו שנמצאו ברוב הספרים שנסקרו מבחינה מגדרית. בספרה של רוניו, התפקיד של אימה הוא לבשל לחבורת השודדים הגברים, לדאוג לכך שיהיו נקיים, ולטפל בבית בזמן שהשודדים עושים את עבודתם ביער. אונדיס אינה שודדת, ומכאן שתפקידה דומה. הגברים, כאמור, שודדים. הנשים בספרו של אמיל הן מטפלות, חולבות פרות, עקרות בית, ובעיקר אחראיות על גידול הילדים. בעלות מקצוע: משרתת, מטפלת, ומציגה בקרקס. הגברים חורשים את השדה, מתחזקים את החווה, והמשרתים משתתפים במחנה אימונים של הצבא. בעלי מקצועות: רופא, משרת, מפקד, להטוטן, וגנב.

מבחינה של נתונים אלה ניתן להבין כי הנשים בספרים של רוניו ושל אמיל עוסקות בדברים בהן הנשים בספרות הילדים עוסקות בדרך כלל, עיסוקים של טיפול בבית ובאנשים החיים בו. אופי הנשים בספרו של אמיל מוצג גם בהתאם לכלל פחות או יותר, וכך גם אונדיס מספרה של רוניו. אך רוניו עצמה וגם אמא שלה, לוביס, שונות מאוד מרוב הדמויות הנשיות. הן בעלות עוצמה ותושיה רבה מאוד. אפילו בתפקידה הטיפולי, לוביס, היא בעלת כוח רב: "השלג נמס לאטו וביום שההפשרה הייתה בו בשיאה, שלחה לוביס את השודדים החוצה להתרחץ בשלג. הם סירבו, (...) אבל לוביס עמדה על שלה. צריך לגרש את הריח של החורף, אמרה להם. (...) היא גירשה אותם ללא רחמים והם רצו אל השלג עירומים וצורחים. (...) הם קיללו בקול רם את ליבה הקשה של לוביס אבל ניקו את עצמם, כמו שאמרה, פשוט כי לא העזו להתנגד" (רוניו, עמ' 64). ניתן לחשוב כי לוביס מוצגת כאכזרית, אך היא נוהגת כך רק בשביל שהשודדים ימלאו את רצונה ויטיבו עם עצמם, ורק בגלל כוונתיה הטובות ודאגתה לשודדים. לראיה, היא מאפשרת לשודד הזקן ביותר להישאר בבית, ובזמן שהשאר מתנקים בשלג היא מכבסת את בגדיהם. זהו אומנם תפקיד טיפולי של עקרת בית, אך עקרת בית מנהיגותית. מטיס, בעלה, גם הוא לא מתנהג ככל הדמויות הגבריות בספרות הילדים. הוא אכן כוחני ושליט, אך בו בעת הוא גם ממלא את תפקיד ההורה הדאגן שמגונן על ביתו יותר מכולם.

מטיס מתקשה לשחרר את רוניה לשיטטים ביער, ורק לאחר זמן רב הוא אומר ללוביס: "ילדתנו צריכה ללמוד איך חיים ביער של מטיס" (רוניה, עמ' 12). לוביס עונה לו "אה, סוף סוף הגעת גם אתה למסקנה הזאת, (...) לו זה היה תלוי בי זה כבר היה קורה מזמן". גם בהמשך, מטיס מביע את דאגתו ומזהיר את רוניה מפני כל הסכנות הצפויות לה לפני שהוא משחרר אותה לדרכה.

מדוע אופי הדמויות בספרה של רוניה יכולות להיות שונה מעט מהייצוגים המגדריים הרווחים בספרות הילדים, בעוד שבספרו של אמיל הדמויות מעוצבות באופן סטריאוטיפי? התשובה נעוצה בשני מוקדים; האחד הוא המגדר של הדמות המרכזית בכל ספר, והשני הוא הנוף השונה בכל ספר. הנקודה הראשונה ממחישה את העובדה כי בספר בו הדמות הראשית היא של בן ישנן תפיסות מגדריות שהן יותר סטריאוטיפיות. בספר בו הדמות הראשית היא בת, ישנן דמויות שלא נופלות לחלוטין לסטריאוטיפ המגדרי. הנקודה השנייה היא שאלת הנוף, שבספר של רוניה הוא יער אקזוטי שבו שוכנים יצורים על טבעיים ובמרכזו מבצר. הנוף בספר של אמיל הוא של כפר קטן, נעים, ציורי ושקט. אם נוסיף את בילבי למשוואה, היא דומה לרוניה בכך שהיא מביאה ייצוג שונה של דמות נשית, אך דומה לאמיל בכך שהנוף הסובב אותה הוא כפרי אופייני, ולא אקזוטי ועל טבעי. ואכן, בספרה של בילבי רוב הדמויות נוהגות כמו רוב הייצוגים הסטריאוטיפיים בספרות הילדים וכמו בספר של אמיל, מלבד בילבי עצמה שהיא יוצאת דופן. בסביבה רגילה ואופיינית, ובלי דמות נשית מרכזית (אמיל)- ישנם סטריאוטיפיים מגדריים רווחים. בסביבה רגילה אך עם דמות נשית מרכזית (בילבי)- החברה אוחזת בסטריאוטיפיים מגדריים אך הדמות המרכזית מהווה אלטרנטיבה ולא מתיישרת עם הסטריאוטיפ. בסביבה בלתי רגילה ועם דמות נשית מרכזית (רוניה)- ישנן יותר דמויות שלא נופלות בדיוק לסטריאוטיפ, למרות שהוא עדיין קיים.

במחקר משנת 2002⁴¹, מציעות החוקרות לכתוב סיפורים שיציגו מודלים חדשים לחיקוי, מודלים של נשים חזקות ואסרטיביות ומודלים של חדשים של גברים שמרשים לעצמם להיות חלשים וכנועים. דמויותיהם של בילבי, רוניה, לוביס ומאטיס בהחלט מציגות אלטרנטיבה בצורת מודלים חדשים. מודלים כאלו מתחילים להופיע בשנים האחרונות, כמו למשל הספר קלמנטיין מאת שרה פניפקר⁴², עליו כתבה שהם סמיט: "מה שמקנה לו [לספר קלמנטיין] ערך מוסף על פני ספרים דומים, מלבד

⁴¹ ר' שחר, ש' קרקן, ט' בן-ארצי (2002). "בניית המיגדר בחברה הישראלית באמצעות ספרי קריאה וספרי לימוד". **החינוך וסביבו**. מכללת סמינר הקיבוצים: תל אביב.

⁴² שרה פניפקר. **קלמנטיין**, תרגום: אסנת הדר, תל אביב: מטר, 2007.

סגנונה של הילדה המספרת שמצליח להעלות חיוך מבלי להזיע, הוא עצם הצבת מודל של ילדה בעלת תכונות שאינן מזהות באופן מסורתי עם נשיות: קלמנטיין היא נונקונפורמיסטית, עצמאית במחשבתה, יצירתית ובעלת כושר המצאה, יוזמה ויכולת ביצוע. ומלבד כל אלה, גם לתכונותיה הנתפסות כשליליות- תזזיתיות, שובבות, פנטזיונריות (היא משוכנעת שהמנהלת מסתירה קעקועים תחת שרווליה ואף שואלת אותה על כך)- יש ערך בהקניית לגיטימיות להתנהגות "לא הולמת" של ילדות⁴³. אך בשנת 1945 אין ספק כי מודל כה יוצא דופן של דמות ילדה, היה משמעותי ופורץ דרך, והעובדה כי גם בימינו אנו זקוקים למודלים נוספים כאלה רק מצביעה על חדשנותה וחשיבותה העצומה של בילבי ודומותיה.

---

⁴³ שהם סמיט. "הפמיניזם שבאנרכיזם". *הד החינוך*. גיליון מס' 5 (2009): עמ' 115.

ד. סיכום

1. בילבי כיום

מעמדה של בילבי כיום הוא של גיבורת תרבות. דמות הילדה עם הצמות הכתומות בעלת הגרביים שאינן תואמות, הפכה לדימוי מוכר החקוק בתודעה הציבורית. בילבי מזכירה גיבורות נשיות בעלות עוצמה המוצגות בספרים מודרניים, וזאת למרות שהספר לא נכתב בתקופה בה היה מקובל להציג דמויות כאלו: "הספר בילבי בהחלט אינו משקף את ערכי התקופה שבה נכתב, (...) ולינדגרן חששה מאוד מתגובת הקוראים והממסד ואף צנזרה את עצמה"⁴⁴. כיצד בילבי, דמות כה יוצאת דופן, העומדת כנגד המוסכמות השמרניות, השתחלה לתוך הזרם המרכזי ואומצה על ידי הממסד והקהל הרחב?

דנה כספי, שתרגמה את ספרה של בילבי בהוצאתו המחודשת, אומרת: "יש מן האירוניה בכך שבילבי נתפס כקלאסיקה למרות שאינו משקף את ערכי התקופה הניאו-שמרנית שבה אנו חיים, ואומץ על ידי הממסד אפילו שאינו מייצג את הערכים החינוכיים אליו הוא – הממסד - שואף. האם ניטל בכך העוקץ מבילבי?"⁴⁵. כספי מסבירה זאת בכך שהקריאה בספרה של בילבי כיום היא קריאה של דמות ספרותית ותו לא, קריאה שמוציאה מבילבי את ההקשר החברתי והפוליטי שלה. אך היא חושבת שהספר רלוונטי גם כיום בתור טקסט פוליטי, בגלל שהלעג בו מוצג הממסד יכול "לעורר מחשבות על התנערות מציות עיוור וכניעה לסמכות". ישנן דמויות ספרותיות המתנהגות בצורה שהחברה מחשיבה כלא ראויה, ועם זאת הדמויות השובבות מתקבלות והיצירות הספרותיות נחשבות למוערכות ואיכותיות.

במאמרה, מספרת שהם סמיט על "אלופי ילדות", דמויות ספרותיות הנוהגות להשתובב ולעולל תעלולים. היא מזכירה את תום סויר, וגם את ג'ורג'י מהספר יומנו של ילד רע⁴⁶. לאחר מכן היא כותבת: "לצד שני אלופי הילדות האלה, על אותו דוכן מנצחים של שובבים אלופים, ואולי קצת מעל שניהם, עמדה העל-ילדה השוודית בילבי בת גרב ("גילגי" בתרגום הראשון), גיבורת ספרה האלמותי של אסטריד לינדגרן"⁴⁷. ישנם גיבורי ספרות ילדים רבים שמתאימים למשבצת של "הילד הרע" או

⁴⁴ דנה כספי. "חשיפה לצפון - על הפופולריות של בילבי והמומיניס בישראל". *ספרות ילדים ונוער*. גיליון מס' 133 (2012): עמ' 79-84. (עמ' 82).

⁴⁵ כספי, חשיפה לצפון, עמ' 83.

⁴⁶ ויקטוריה פולר ויקטור. יומנו של ילד רע, תרגום: יואב כץ, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2012.

⁴⁷ שהם סמיט. "הפמיניזם שבאנרכיזם". *הד החינוך*. גיליון מס' 5 (2009): עמ' 114-115.

"הילד השובב". חלקם נענשים על התנהגותם ומשמישים כאמצעי חינוכי (מקס ומוריץ, יפתח המלוכלך) ואילו אחרים מתנגדים לעולמם המוקפד של המבוגרים, ונהנים להשתולל ולא להקשיב לחוקים ולמוסכמות. אך הגיבורים השובבים הקלאסיים, הם כולם דמויות של בנים. ההתנגדות לכללים הנוקשים שמורה אך ורק לבנים, ומתקבלת בסלחנות מסויימת. הבנים השובבים יכולים להיות ילדים רגילים לחלוטין, המתנהגים בשובבות ועושים מעשים שונים, כמו חברת הילדים שבספר ניקולא הקטן⁴⁸. הבנות המעיזות לעולל תעלולים ולא להקשיב לתכתיבים החברתיים, בדרך כלל מצויידות בכוח על טבעי כלשהו המשמש כמעין תירוץ לכך שהן פורצות מוסכמות, כמו מטילדה בספרו של רואלד דאל, ילדה חכמה בצורה יוצאת דופן שמחזירה נקמה בצורת תעלולים למי שפוגע בה, ויכולה להזיז חפצים בכוח המחשבה.

כספי אומרת כי "נשים רבות מספרות שהקריאה בבילבי בילדותן הייתה חוויה מעצימה, שכן היא נתנה לגיטימציה לחרוג מהקונוונציות שנקבעו להן כילדות", אך היא לא חושבת שקוראי בילבי כיום מתחברים אל הספר בשל אותם דברים, ולדעתה הקוראים מתרשמים מצדדים אחרים של הסיפור. "לדעתי, רוב הילדות שקוראות היום את הספר מתקשות לתאר לעצמן תקופה שבה ילדה לא הורשתה לטפס על עצים ולשחק כרצונה. אין זה אומר שהן אינן מזדהות עם בילבי, אלא שהיא כבר פילסה להן את הדרך ואולי אין להן כלים להעריך את החלוציות שלה. על כל פנים דמותה של בילבי ולא-דווקא הרפתקאותיה היא שעוררה הזדהות ואהבה בקרב הקוראים והקוראות".

האם ילדות כיום באמת אינן זקוקות לבילבי בתור דמות פורצת דרך? האם האהדה לבילבי נובעת מעצם דמותה הצבעונית והמשעשעת, ולא מהחדשנות, העוצמה, ושירת המוסכמות שלה? דורית שרון בחנה ספרי ילדים לגיל הרך בהיבט המגדרי, ומצאה כי "שתי תכונות קיימות אצל הילד ולא אצל הילדה- הילד גיבור וגדול, ושתי תכונות קיימות אצל הילדה ולא אצל הילד- הילדה יפה ועדינה" (עמ' 20)⁴⁹. כפי שניתן לראות, אין הרבה דמויות של ילדות המתנהגות בצורה עוצמתית ועצמאית. למרות שחלה התקדמות רבה, ומופיעות בספרות הילדים יותר ויותר דמויות דומיננטיות וחיוביות של בנות, הן עדיין לא שוות לדמויות הבנים, גם במספר הדמויות וגם בהתייחסות לכך שהדמות אינה הולכת בדרך שבהכרח מקובלת על השאר, ועושה כראות עיניה. בין המסרים הרבים שמקבעים תפיסות

⁴⁸ ז'אן ז'אק סמפה, רנה גוסיני. ניקולא הקטן, תרגום: מיכל פז-קלפ, אור יהודה: כנרת, 2005.
⁴⁹ דורית שרון. "סטראוטיפים מיניים ותפקידי מין בספרי הילדים בגיל הרך". על(מה). גיליון מס' 6 (2000): עמ' 18-21.

לפיהן הבנות נחותות מן הבנים, ומקומן ותפקידן מוגבלים, חשוב שיהיו דמויות כמו בילבי ודומותיה, שיציגו מודל נשי חזק וחיובי לחיקוי.

2. יסודותיה של בילבי

בראשית העבודה סקרתי תמונת מצב בה דמויות ספרותיות של ילדות עצמאיות, חזקות, חופשיות וחיוביות הן נדירות בספרות הילדים. בילבי, לעומת רוב דמויות הילדות, מעוצבת באופן מורכב ורב-מימדי. היא חורגת מהתבניות המקובלות, הממוסגרות מבחינה מגדרית, בזכות היסוד העל-טבעי באישיותה ובתנאי חייה וגם בזכות הקשר שהיא מקיימת עם העולם המציאותי. תמהיל זה מאפשר לה לשמש מודל ממשי להזדהות ולחיקוי של קוראיה, ובעיקר של קוראותיה.

ארבעה יסודות מרכיבים את בילבי. הראשון הוא השמיים- אמה של בילבי היא מלאך השוכן בשמיים, ומשם משגיחה עליה כל העת. השני הוא הים, רב החובל אביה של בילבי, ששט על פני המים בספינה או מתמקם על אי בלב-ים. בילבי הנשאר על היבשה היא היסוד השלישי, איתנה יותר ויציבה יותר משני הוריה.

בפני בילבי עומדת הבחירה. אביה מציע לה להצטרף אליו לים ולמלוך על האי ביחד איתו, אך בילבי מסרבת ומחליטה להמשיך לגור בביתה על היבשה. יש בבילבי גרעין השואף ליבשה הבטוחה, והיא רוצה להמשיך לנהל את ביתה על קרקע יציבה, בסמוך לבתים אחרים. התכונות העל-טבעיות של בילבי עוזרות לה להיות עצמאית וחופשייה, אך היא אינה רוצה לגור באי אקזוטי הרחק מהחיים היומיומיים ומהעולם המציאותי. בהתעקשותה של בילבי להישאר בביתה שעל היבשה ולא לעבור לחיות עם אביה יש אלמנט של ניתוק מהורה, ויש בכך גם אלמנט של אנטי-גיבורות. הישות של גיבור-על לא חיה בחברת בני אדם רגילים, והעל-טבעי אינו שוכן ביבשה לצד שכניו הנורמטיביים.

בשונה מכך בילבי, למרות כוחות העל שלה, מעדיפה להתגורר ליד חבריה הקרובים בעלי היכולות האנושיות, והיא עומדת על כך שביתה יהיה על פני האדמה. הבית שהיא מקימה אינו דומה לזה של חברה, או של כל אחד אחר. תכונות העל שלה מאפשרות לה לחיות את חייה בדרך בה היא חפצה, והמשמעות היא יצירת דרך ייחודית, שאינה הולמת באופן מלא אף אחת הצורות הקיום הסובבות אותה.

בילבי עומדת על כך שחייה יתנהלו על היבשה, אך אין זה אומר שהיא לא תוכל לנהל את חייה באופן בו היא רואה לנכון. הבחירה ב"אמא אדמה" אינה כרוכה בויתור על קווי אופיה הססגוניים ועל אמונותיה. בילבי מנהלת דיאלוג עם המסוכמות חברתיות בתוכן היא חיה, אך אין בהן כדי לעקור את אישיותה מהשורש. הדיאלוג הזה, הופך את דמותה למודל הזדהות מוחשי. תכונות-העל של בילבי עוזרות לה להצליח לפעול כרצונה, אך היא מציאותית הרבה יותר מאשר גיבור-על שתכונותיו

מסייעות לו לחיות במקום אחר. בילבי יכולה הייתה להגיע לכל מקום בו תרצה, מחוזות פתוחים וחופשיים שיאפשרו לה להיות היא עצמה בלי שום קושי, אך היא מעדיפה להתמודד בזירת הקיום האמיתית, על מגבלותיה, ולפרוץ אותן.

הבעירה הפנימית של בילבי היא היסוד הרביעי המרכיב אותה, יסוד האש, אותו מייצג שיערה האדום. בעזרת תכונותיה הפלאיות וכוחותיה הפנימיים בילבי מסוגלת לבחור לחיות ביבשה, ולהיאבק על כך שתוכל להתנהל שם בהתאם לרצונה, ובאופן דומה לקיום האופציונלי שלה בים.

אן שרלי סופגת הערות מעליבות בנוגע לצבע השיער שלה. היא שואפת ששיערה ישתנה, והוא אכן נהיה כהה יותר ויותר עם הזמן, ואן מאושרת מכך. גם בילבי סופגת הערות על שיערה, מראה הכללי והתנהגותה, אך אינה רוצה לשנות את עצמה, ואוהבת את עצמה ואת המראה שלה בדיוק כמו שהם. התנהגות שונה כמו של אן שרלי ושל בילבי, מושכת אש, בדיוק כצבע שיערן של שתי הדמויות הספרותיות. החברה ממהרת להעמיד במקום את ההתנהגות השונה, ולנסות לשנות אותה עד שתתאים לנורמה. הגדולה שבדמותה של בילבי היא הרצון שלה להישאר בחברה מבלי להצטרך לשנות את עצמה ולוותר על זהותה. בכך היא פותחת צוהר לדמויות אחרות, ספרותיות ומציאותיות כאחד, וחושפת אותן לזכות שלהן להיות הן עצמן, בין עם שיערותיהן חומות כאדמה, כחולות כמים או אדומות כאש.

ביבליוגרפיה

ספרות מקור:

- אנדה, מיכאל. **מומו**, תרגום: חנה טויכסלר, תל אביב: זמורה ביתן, 2000.
- זרחי, נורית. **מי מכיר את תנינה?**, ירושלים: כתר, 2009.
- לינדגרן, אסטריד. **גילגי**, תרגום: אביבה חיים, ירושלים: ש. זק, 1974.
- לינדגרן, אסטריד. **ילד ושמו אמיל**, תרגום: תמר שלמון, תל אביב: עם עובד, 1980.
- לינדגרן, אסטריד. **רוניה בת השודד**, תרגום: תמר שלמון-נסי, תל אביב: עם עובד, 1986.
- לינדגרן, אסטריד. **קרלסון המעופף**, תרגום: א.ד. שפיר, תל אביב: עם עובד, 1967.
- מונטגומרי, ל.מ. **האסופית**, תרגום: טלי נתיב עירוני, ירושלים: כתר, 1989.

ספרות משנה:

- Doron, Halutz "A girl in full". **Haaretz**. March 26 (2009).
- Surmatz, Astrid. "Gegen die Welt der Erwachsenen". **Efraimstochter** (1996).
- אטלס, יהודה. **ילדים גדולים: סופרים אהובים לילדים – חיהם ויצירתם (כרך 3: בעיקר אירופאים)**, תל אביב: ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2003.
- בן ישראל, מרית. **"גילגי- היתומה המאושרת"**. הפנקס. יותם שווימר, תמר הוכשטר. 17.10.2010.
- ברוך, מירי. **אל תנשקי את הצפרדע**, תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998.
- גולדברג, לאה. **בין סופר ילדים לקוראיו**, בני ברק: ספרית פועלים, 1976.
- דבורי, בלהה. "ספרות ילדים פמיניסטית- ניצנים ראשונים". **מצא מין את שווינו**. נאוה סגן. ירושלים: משרד החינוך, 1995. עמ' 194-195. (מתוך כתבה שפורסמה ב"דבר", 8.6.1994).
- הרטסוק, ננסי. "הכשרת הקרקע למטריאליזם היסטורי פמיניסטי" בתוך: **ללמוד פמיניזם: מקראה**, בעריכת ד. באום, ד. אמיר, ר. בריר- גארב, י. ברלוביץ', ד. גריינימן, ש. הלוי, ד. חרובי, ס. פוגל- ביז'אוי, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2006. עמ' 195-222.
- כספי, דנה. "חשיפה לצפון - על הפופולריות של בילבי והמומינים בישראל". **ספרות ילדים ונוער**. גיליון מס' 133 (2012). עמ' 79-84.
- מלר, צופיה. "השתקפות סטריאוטיפים מינניים (Sexists) בספרי לימוד בחינוך הממלכתי בישראל". **מצא מין את שווינו**. נאוה סגן. ירושלים: משרד החינוך, 1995. עמ' 144-160.
- סמיט, שהם. "הפמיניזם שבאנרכיזם". **הד החינוך**. גיליון מס' 5 (2009). עמ' 114-115.
- סצ'רדוטי, יעקבה. **ביחד וכל אחד לחוד**, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2000.
- קזין, ארנה. "בילבי (וצבא ההגנה לישראל) בנעלי קרוקס". רציף, גיליון מס' 1 (2007). עמ' 22-25.
- שביט, זהר. **מעשה ילדות**, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1996.

שחר, רינה. "חנה'לה אופה קטנה, דני גיבור ונבון: הבניית המגדר בשירי ילדים המושרים בפי ילדים בגיל הרך משנות העשרים ועד 2004". **החינוך וסביבו; שנתון סמינר הקיבוצים**: כרך 27 (2005). עמ' 229-241.

שחר, ר', קרקון, ש', בן-ארצי, ט' (2002). "בניית המיגדר בחברה הישראלית באמצעות ספרי קריאה וספרי לימוד". **החינוך וסביבו**. מכללת סמינר הקיבוצים: תל אביב.

שמעיה, ציפי. "ביקורת פמיניסטית על תפקידי המינים במעשיות המסורתיות". **אל תנשקי את הצפרדע**, ברוך, מירי. תל אביב: ידיעות אחרונות, 1998.

שרון, דורית. "סטראוטיפים מיניים ותפקידי מין בספרי הילדים בגיל הרך". **על(מה)**. גיליון מס' 6 (2000).